

ÓKOR - AKKOR, EGYKOR, ÉS MA

XV. Magyar Ókortudományi Konferencia

Klasszika Filológia Tanszék

Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK

ELŐADÁSOK ÖSSZEFOGLALÓI

ESZTERGOM, JOHANNEUM (2500 ESZTERGOM, MAJER ISTVÁN ÚT 1-3)

2024. MÁJUS 23–25.

Etruria latin hangrendszerének története Augustustól Nagy Károlyig

Az előadás bemutatja, hogy egy a kutatásban eddig figyelembe nem vett forráscsoport bevonása mennyiben módosítja, egészíti ki ismereteinket a latin nyelv és azon belül a hangrendszer kései történetéről. Ez a forrás a 7–8. századi, eredeti formájában (tehát nem másolatban) fennmaradt pergamenes magánjogi szövegek csoportja, amelyet a ChLA (Chartae Latinae Antiquiores) kötetek a kutatás számára hozzáférhetővé a 20. század második felében. Ez a forráscsoport most egy hazai ERC-projektnek (<https://cordis.europa.eu/project/id/101098102>) köszönhetően nemzetközi együttműködésben (<https://nytud.hu/palyazat/digital-latin-dialectology-diladi>) kerül nyelvtörténeti-dialektológiai feldolgozásra a Császárkori latin feliratok számítógépes nyelvtörténeti adatbázisa (LLDB) c. projekt keretében (<https://lldb.elte.hu/>). Ez az oklevélanyag különleges gazdagsággal maradt fenn Etruria (Toszkána) területén és rendkívüli bőséggel tartalmaz a klasszikus latinhoz viszonyított eltéréseket, vulgáris latin jelenségeket, ráadásul ennek feldolgozottsági szintje az LLDB adatbázisban már most lehetővé teszi felhasználásukat a nyelvtörténeti-dialektológiai kutatás számára. Így az etrusiai latin hangrendszer két fontos változásának, a b-w és az e-i, ill. o-u fúzióknak a történetén példázva kerül bemutatásra e forráscsoport kiemelkedő nyelvtörténeti forrásértéke a latin nyelv legkésőbbi (a román nyelvek kialakulását közvetlenül megelőző), ún. átmeneti szakaszának feltárása szempontjából.

Kontrafaktualitás Pindarosnál

A kontrafaktuális szerzői kommentárok az *Ilias*ból jól ismertek, melyekkel a költő megakasztja a cselekmény menetét, hogy megmutassa az olvasónak, mi lett volna, ha az események más fordulatot vesznek. Az olvasói elvárások ilyen manipulációját eddig Pindaros ódáiban nem nézték meg közelebbről, pedig a jelenség nála is előfordul. A részletes vizsgálat, melyre az előadás vállalkozik, megmutatja, hogy a lírikus formálisan és néha tartalmilag is szorosan kapcsolódik a homérosi előzményekhez, ám egészen más rétorikai programot követ, így ezen kontrafaktuális kommentárok hatása is eltérő.

„Az Ezida templom tulajdona, amely sok régi tábla és a (tudósok) értelmezése alapján íródott”. Egy késő babiloni orvosi tábla vizsgálata

Az előadás tárgya egy a British Museum ékírástos táblagyűjteményében őrzött publikálatlan orvosi tábla bemutatása. A vizsgált tábla az egyik legjelentősebb babilóniai szentély, Borszippa városában található Nabú szentély templomi könyvtárához köthető. A töredékes tábla különböző betegségekkel szemben alkalmazott farmakológiai és mágikus kezeléseket ír le, azonban a korszak orvosi szövegeitől jelentősen eltérő tartalmi jellemzőkkel rendelkezik, melynek tükrében az e szövegeket másoló templomi szakemberek módszereibe pillanthatunk be. Az előadás során egyrészt az ékírástos táblán olvasható eljárásokat ismertetem másrészt a szövegre jellemző egyedi jellegzetességek tükrében e szöveg elkészítésének kontextusát mutatom be.

Uralkodóképmások a késő-ramesszida kor király- és magánsírjaiban:
néhány gondolat

Az előadás a portré témájával foglalkozik, de nem önmagában, vagy bármely ma kurrens elméleti megközelítéshez igazodóan, hanem inkább az önkifejezés kérdéséből kiindulva, még szigorúbban véve abból a szempontból, hogy volt-e egyáltalán a művészeknek önkifejezési lehetősége az ókori egyiptomi vizuális ábrázolásformák kínálat keretében. A kiindulópontot az az elfogadható előfeltevés adja miszerint egyiptomi kontextusban a szubjektum bemutatása, legyen az királyi vagy nem királyi, nem az egyéniség, hanem a szerepteljesítés ábrázolásával és kifejezésével történt. Ehhez szükséges figyelembe venni, hogy az általunk kezelt és vizsgált vizuális ábrázolások mindenekelőtt „megjelenítésként” (*display*) értelmezendők. Hogy az uralkodóképmásokkal kapcsolatban mit jelent ebben az összefüggésben a „megjelenítés” és a késő-ramesszida kor király- és elitsírjai királyábrázolásaiban ez milyen formákban valósul meg, elsősorban az ezekben látható királyi arcmásokon keresztül igyekszem meg bemutatni.

A félelemkeltés mint taktika az athéni törvényszéken

A félelem szónoki érvelésben való felhasználása legalább Aristotelés óta ismert taktika (Arist. *Rh.* 2. 5). Az attikai szónokok ránk maradt művei igazolják, hogy a félelemkeltés valóban sűrűn alkalmazott eszköz volt a bírák befolyásolására. A közvádas eljárásokban pereskedők, ellenfelük veszélyességét hangsúlyozva, gyakran hívták fel a bírák figyelmét, hogy az ítéletük milyen politikai és biztonsági következményekkel jár majd Athén számára (pl. Lys. 30. 34, Dem. 19. 341, Aisch. 2. 183). Emlékeztették őket ünnepélyes bírói esküjükre is, hogy a törvényeknek megfelelően kell szavazniuk (pl. Aisch. 3. 31), és hogy ezt semmiképpen sem szeghetik meg. Az előadásban arra teszek kísérletet, hogy megállapítsam, ez a taktika mennyire működhetett az adott társadalmi és politikai környezetben, és hogy hol voltak a korlátai.

Az Atlantis-történet és a platóni Timaios-Kritias dramaturgiája

Az előadás a platóni Timaiosban és Kritiasban olvasható Atlantis-történet értelmezésére vállalkozik. Az Atlantis-történetet első lépésben a dialóguspár dramaturgiája által kijelölt keretben próbálom elhelyezni, majd a történet mitizálásának és történeti hitelesítésének – e két látszólag ellentmondó szempontnak – a kérdését vetem fel a szöveg szoros olvasatára támaszkodva, végezetül arra a kérdésre igyekszem válaszolni, hogy a dialóguspár (vagy tervezett trilógia?) kozmológiai és történelemfilozófiai programja elhelyezhető-e egységes keretben.

BARNA FERENC

Magyar Nemzeti Múzeum

Nicomedia – a lokális pénzverés aspektusai

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára széles repertoárt kínál az ókori Mediterraneum különböző korszakainak és területeinek pénzeiből. Egyebek mellett nagy számban adatolhatóak olyan érmék is a gyűjteményben, amelyeket a római császárság időszakában vertek a birodalom keleti felének (görög) városaiban. Ebbe a sorba tartozik az a mintegy két tucat érme is, amelyeket a bithyniai Nicomédiához köthetünk – előadásomban ezt az anyagcsoportot szeretném ismertetni, s ezen érméken keresztül bemutatni a lokális (ön)reprezentáció különböző aspektusait.

BARNA FERENC

Magyar Nemzeti Múzeum

Carrhae pénzei a római korból (poszter)

Ha az ókori Mesopotamiára gondolunk, elsőként a Krisztus előtti évezredek városai és birodalmi jutnak eszünkbe (sumerek, asszírok, babilóniaiak). A térség azonban a későbbiekben is fontos és gazdag területnek számított, melynek birtoklásáért háborúk sorát vívták. A Kr. u. 3. század első felében Észak-Mesopotamia túlnyomó része a Római Birodalom fennhatósága alatt állt, s ennek jegyében zajlott a helyi városok lokális pénzverése is. Poszteremmel Carrhae pénzeit szeretném bemutatni, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában lévő példányok alapján.

Artemis mágikus szöge

Közel kétszáz éve foglalkoztatja a kutatókat mind vallástörténeti, mind nyelvészeti szempontból az az Itáliában előkerült feliratos mágikus szög, mely azóta a British Museum állandó kiállításának darabjává vált. A ritka lelet pontos értelmezését megnehezíti a régészeti kontextus teljes hiánya, így az elmúlt két évszázad során nem meglepő módon a feliratának számos olvasata született, miközben bőven maradtak megválaszolatlan kérdések is. Jelen kutatásunk első lépéseként helyszíni, személyes vizsgálat segítségével állapítottuk meg a napjainkban is olvasható feliratot, mely több ponton eltér a korábbi szövegkiadásoktól. A rosszul olvasható betűk és a hapaxnak tűnő szóalakok vulgáris latin jelenségek révén értelmet nyertek. Előadásunkban azt mutatjuk be, hogy az olyan szavak, mint a TRASA, KRNE, REZAN, REAZAND, BAQVI, SIGNV DE DOMNA hogyan magyarázhatók vulgáris latin folyamatok feltételezésével – mint például a szóvégi mássalhangzó lekopása, a b~v fúzió, a szinkópé és a palatalizáció. A kutatás eredményei újabb adalékokkal szolgálnak az úgynevezett choidi magici, a mágikus szögek lelettípusához, melyek rendeltetése és funkciója régóta vitatott, sőt az egységes lelettípus egységessége is kérdéses, tekintve, hogy kevés kivételtől eltekintve hiányoznak róluk a feliratok. E szög feliratának a nyelvészeti megközelítésből végzett vizsgálata azonban újabb adatokkal szolgál a vallástörténeti kérdések megválaszolásához.

Homéros, Goethe és Kodály Nausikaája

Homérosnál Nausikaa betölti szerepét azzal, hogy segíti Odysseust hazajutni. Nincs önálló sorsa az eposzban, ami ezen a szerepen túlmutatna. Mégis olyan differenciált az alak kidolgozása, hogy későbbi korok művészei felszólítva érezték magukat továbbgondolására. Előadásomban Goethe Nausikaa című töredékét és Kodály Zoltán Bálint Aranka versére írt Nausikaa című dalát hasonlítom össze a homérosi történettel.

Zagreus Magna Graeciában? Hermeneutikai kalandozások egy tarentumi ábrázolási típus kapcsán

A Kr.e. 6-4. századi Taras (Tarentum) jellegzetes tárgyi emlékei a lakomázó férfialakot (symposiastést) ábrázoló terrakotta szobrocskák. Formai és ikonográfiai szempontból is a legizgalmasabb a sorozat késő klasszikus kori szakasza, amikor különösen igényes, viszonylag nagy méretű, változatos attribútumokkal tartalmi szempontból is sokrétűvé tett változatai születtek. Az időszak, amelyben készültek (a Kr. e. 4. század középső évtizedeitől a Kr. e. 3. sz. elejéig), Dél-Itália ókori történetének kiemelkedő szakasza, amelyben Taras politikai és kulturális csomópont szerepét játszotta az Égeikum, Makedónia, Közép-Itália és Szicília között. Ebből az időszakból származik a „symposiastaterrakották” egy típusa, amely a szokásos férfialakot egy kissé módosított fejdísszel, valamint vadász-szerepre utaló öltözetben és attribútumokkal ábrázolja. Ennek az ábrázolási típusnak a megfigyelése és az értelmezésre tett kísérlet adja a kiindulópontot néhány régebbi, az utóbbi évtizedekben lezártnak és meghaladottnak hitt ikonográfiai és vallástörténeti probléma felelevenítéséhez.

A metafizikai érvelés alapjai: a kései Platón és Plótinus

Mind Platón, mind Plótinus rendszeresen megvizsgálja, hogy hány létező van, és melyek azok. Plótinus értekezése *A létező nemeiről* (VI. 1–3) részben *A szofista* kommentárja. Úgy tűnhet azonban, hogy az érintkezések felületiek. Platón metafizikai érvei arra hivatkoznak, hogy az elfogadott tételeknek biztosítaniuk kell a tudás és az értelmes diskurzus lehetőségét. Az elmélet végső alapja ily módon maga a dialektikus szituáció, tágabban a filozófus életformája, a tézisek pedig hipotetikusak maradnak: csak akkor kell elfogadnunk őket, ha részt kívánunk venni a racionális elméleti diskurzusban és filozófusként tekintünk önmagunkra. Plótinus ezzel szemben közvetlen intuícióra hivatkozva vezeti be az értelemmel felfogható Létező öt „első nemét” (a listát *A szofistából* veszi). A metafizikai érvrendszer dialektikus jellege így elveszni látszik. Előadásomban amellettt érvelek, hogy Plótinus filozófiai módszere ennek ellenére felismerhetően Platón kései dialektikájának továbbfejlesztése. A VI. 1-ben a rivális elméletek aporetikus vizsgálatát és belső cáfolatát adja, a *pars construens*ben pedig jogában áll saját javaslatait előterjeszteni. Az ideák közvetlen szemlélete tekintetében Plótinus *A szofista* egy szövegrészére is támaszkodhatott, amely a dialektikusnak a nemek és formák egészes, közvetlen „látását” tulajdonítja. A felvázolt elmélet, melyben a létező „első nemei” az önmagát megismerő Értelem aspektusai, a tudás lehetőségét hivatott biztosítani, akárcsak *A szofista* metafizikája.

A Legio II Adiutrix irodalmi és feliratos forrásainak korreláció- analízise

A Kr. u. 69-ben, ravennai flottakatonákból szervezett, s 89-től Pannonia feladásáig Aquincumban állomásozó Legio II Adiutrix történetét már 1925-ben Emil Ritterling, 2000-ben pedig Lőrincz Barnabás is megírta. Ők az irodalmi és feliratos források segítségével a legio állomáshelyeit, provinciaépítő és háborús tevékenységét ismertették. Az alakulattal számos – elsősorban hazai – kutató foglalkozott más kontextusban is (Aquincum vagy Pannonia kapcsán, így, a teljesség igénye nélkül, Fehér Bence, Fitz Jenő, Kovács Péter, Mócsy András, Mráv Zsolt vagy Szabó Ádám). Az egység története – a fenti rövid áttekintés tükrében – talán az egyik legkevesebb újdonsággal kecsegtető kutatási téma az alakulat kapcsán. Noha időnként akadnak új feliratos források, s a Lőrincz Barnabás tanulmánya óta eltelt időben is kerültek elő új köemlékek, a legio történetéhez adalékokkal szolgáló irodalmi forrásokat már régóta ismerjük. Újszerű megközelítést jelent azonban a források korreláció-analízise. A hagyományosan nem bölcsészettudományi kutatásokban alkalmazott módszer eddig nem vizsgált módon világít meg különbségeket és hasonlóságokat az egyes szerzők (Tacitus, Cassius Dio vagy a *Historia Augusta* névtelen szerzője) között. Előadásomban a történetírói és az ezeket kiegészítő feliratos források korreláció-analízisét végzem el.

Orpheus dala Valerius Flaccusnál

Argonauticájában Valerius Flaccus, a Flavius-kori költő is követi azt a hagyományt, mely szerint Orpheus is csatlakozott Iasonhoz és társaihoz az Argo hajón. Bár a latin eposzban a dalnok jelenetei többnyire felidézik az Apollónios Rhodiosnál látott színrelépéseit, Orpheus előadásai legtöbbször mégis szolgálnak valamilyen újdonsággal. Így van ez az első orpheusi dal esetében is: mindkét eposzban az indulás előestéjén hangzik el ez az ének, Valeriusnál azonban látványosan megváltozik mind az előadás közvetlen kontextusa, mind a dal témája. Míg a hellénisztikus eposzban Orpheus a legénységben kitört viszályt csillapította le a világrend kialakulásáról szóló énekével, Valeriusnál sokkal kellemesebb körülmények között, Achilles és Chiron látogatása után énekli el társainak Phrixus és Helle történetét. A megénekelt mítosz több szempontból is releváns a hallgatóság számára, részben ugyanis a megszerzendő kincs, az aranygyapjú keletkezéséről ad számot, másfelől pedig Phrixus és Helle útja az Argo útjának paradigmája is, hiszen a hajósok tulajdonképpen a testvérpár kos hátán megtett útját fogják újra bejárni. Előadásomban azonban ennek a dalnak egy másik aspektusát, rejtett rétegét szeretném megmutatni. Elemzésem arra a kérdésre keresi a választ, hogyan indokolható még a dalnok témaválasztása, illetve Phrixus és Helle sorsa mögött miképpen sejlik fel Orpheus saját tragédiája.

**Négykézláb – megjegyzések a gyermekábrázolások ikonográfiai
hagyományához a Kr. e. 5. századi attikai vázákon**

A Kr. e. 5. század utolsó harmadában a korábbiakhoz képest jóval több kisgyermek jelenik meg az attikai vörösalakos vázákon. Különösen szembeszökő az egészen kisméretű (olykor 5–6 cm magas) kancsók (*chous*) nagyszámú feltűnése ebben a néhány évtizedben. A közel másfélszáz darabból álló tárgyegyüttes sokféle testhelyzetben és sajátos hangsúlyokkal mutat csecsemőkorú gyermekeket. Egy korábbi tanulmányban mozgásfejlődési megközelítésből próbáltam értelmezni az ábrázolásokat, a mostani előadás azokat a képi mintákat, ikonográfiai hagyományokat igyekszik feltárni, amelyek a kancsóábrázolások előzményeül szolgálhattak.

**„A föld puszta volt, semmi sem volt ott felépítve”. Tájhasználat
és uralkodói legitimáció Urartuban**

Az urartui epigráfiai anyag nagy része különböző mezőgazdasági létesítmények (szőlőskertek, gyümölcsösök, csatornák, víztározók stb.) alapításával foglalkozik, mint amiket az uralkodók instrukciói alapján hoztak létre. Ezeknek az infrastrukturális beruházásoknak – mint ahogyan az erről szóló feliratoknak is – megvan a megfelelő legitimációs üzenete: az uralkodó képes a rendelkezésre álló emberi és anyagi erőforrásokat a megfelelő cél érdekében összefogni és hasznosítani. Az előadás azt kívánja bemutatni, hogy ez a legitimációs üzenet hogyan fogalmazódik meg az urartui epigráfiai anyagban, ill. milyen tendenciák figyelhetők meg ezzel kapcsolatban az állam fennállása idején.

Háború alulnézetből. Babilóni gazdasági források háborús évekből

Az ókori Mezopotámia történetét gyakran vizsgálja a kutatás úgyszólván felülnézetből, az uralkodói dinasztiák, királyi családok, királyok történetén keresztül. Királyságok, birodalmak története rekonstruálható részletesen, sikeres hadjáratokról szólnak nagyívű, remekművek, híres források. Ennek bemutatására szerencsére sok olyan felirat áll a rendelkezésünkre, melyek a királyok sikereiről, nagy tetteiről szólnak, esetleg hadiadók begyűjtéséről, zsákmányolásáról, vagy a hadi sikereket követő ünnepekről, isteneknek felajánlott építkezésekről. Ennek köszönhetően a történelem nagy eseményeinek alakulását szerencsénk van megismerni az ókori Kelet területén. Jelen előadás azonban nem az uralkodó, vagy a hadsereg szemszögéből szeretné vizsgálni a háborút, hanem azokkal a hétköznapi forrásokkal, vagy legalábbis ezek közül néhányal foglalkozik, melyek a társadalom mindennapjait mutatják be hódító hadjáratok idején.

Antik metrumok, mai versvilág

Az előadás a kortárs magyar irodalomban, illetve a közelmúlt magyar költészetében poétikai érvénnyel használt antik versformákra fókuszál, tipológiai és értelmezéstani javaslatokat kínál fel, az ókori formakultúra poétikai lehetőségeit veszi számba, illetve a kulturális emlékezet egy jellegzetes megnyilvánulásaként vizsgálja meg a jelenséget. A felidéző funkciótól kezdődően a pszeudofilológiai játékokon, álfordításokon, a metrumtorzításokon és a narratívakötöttségen át jutunk el az intermediális metrikáig. Olyan alkotók szövegei kerülnek elemzésre, mint pl. Géher István, Parti Nagy Lajos, Kovács András Ferenc, Várady Szabolcs, Ferencz Győző, Babics Imre, Lövétei Lázár László, Kőrösi Imre, Olty Péter vagy Babiczky Tibor.

Marcus Aurelius alakja Iulianus császár életművében

Marcus Aurelius (161–180) és Iulianus Apostata (361–363) az ókor két különleges filozófuscászára. Iulianus tekintélyes corpusában több helyütt is vallott arról, hogy példaképének tekintette az Antoninus-dinasztia tagját (Or. VI Ad Them.; Or. X Caes. etc.). Az utód azonban nem csupán a sztoikus bölcslet látta benne, hanem nála a császár pozitív megítélése a negyedik század eklekticizmusa jegyében kiegészül platonista és arisztotelianus elemekkel. Előadásomban egyrészt azokat a iulianusi szöveghelyeket kívánom bemutatni, ahol a császár Marcus Aurelius elhivatott követőjeként jelenik meg; másrészt pedig azokat a negyedik századi forrásainkat, Ammianus Marcellinus és Libanios személyében, akik nyomán e törekvés visszhangra talált, s ily módon a később kialakult pogány propaganda részévé lett, aminek köszönhetően Iulianus maga is filozófuscászárként vonult be a történelembe.

Halikarnassosi Dionysios és az epikureus filozófia

Diogenés Laertios a halikarnassosi Dionysioszt Epikuros legfőbb ellenségei között említette (X 4.), ám az Augustus-kori szerző életművének fennmaradt részében Epikurosra és követőire összesen egyetlen konkrét utalás történik (Comp. 24. 8.), így arra, hogy a szerző antipátiáját mi indokolhatta, csak következtetni lehet. Bár Dionysios a saját filozófiai nézeteiről általában meglehetősen szűkszavúan nyilatkozott, azonban az általa tévesnek tartott véleményeket gyakran illette kritikával. Ezen elszórt kritikus megjegyzések, illetve az életműben fellelhető filozófiai utalások alapján észrevehető, hogy a Kr. e. első századi Rómában széles körben elterjedt epikureus nézetek ellentétben álltak a halikarnassosi szerző stilsztikára, illetve politikára vonatkozó elgondolásaival, a filozófiai iskola istenekre, illetve gondviselésre vonatkozó tanai pedig – meglátása szerint – az egész közösségre veszélyt jelentettek.

Plinius Maior kétezredik éve

A művelt világ 2023/2024-ben ünnepli Idősebb Plinius születésének bimillenniumát. Ez a kitüntetett pillanat ad alkalmat az előadás témaválasztására, amely összefoglaló áttekintését nyújtja a modern és a kortárs Plinius-filológia nemzetközi projektjeinek, azok kutatási irányainak, kérdéseinek, metodológiájának és a legújabb eredményeknek.

Döntések az Örökkévaló előtt – Megjegyzések az *urim* és *tummim* értelmezési lehetőségeihez

„A kinyilatkoztatás melltáskájába tedd bele az *urimot* és *tummimot*. Ezek feküdjenek Áron szívében, amikor az Úr elé lép, s így Áron hordozza mindig a szívében az Izrael fiainak adott kinyilatkoztatást.” (Kiv. 28:30). Olvashatjuk a papok öltözetének leírásában az *éfod* és a *hósen* bemutatása után a Tórában. E két rejtélyes terminus értelmezésével, az általuk jelzett liturgikus tárgyak azonosításával kapcsolatosan számos elmélet született már a rabbinikus kortól kezdve a modern időkig, tudományos konszenzus azonban máig sincs velük kapcsolatban. Előadásomban az egyik legszélesebb körben elfogadott elmélethez (ezek segítségével kapott választ kérdéseire a főpap) kapcsolódóan vizsgálom az *urim* és *tummim* szférák közti kommunikációs eszközként betöltött szerepét és lehetséges párhuzamait, különös tekintettel a Henok-hagyományra.

Nyitójelenetek a 12. századi bizánci regényekben

Mintegy nyolc századnyi „csend” után, a 12. századi Bizáncban megjelenik négy, témájában, fordulataiban és motívumkincsében a hellenisztikus szerelmi regényeket mintául hívó görög nyelvű regény. A szerzők nem titkolt célja, hogy híven kövessék az elődöket, műveiket ugyanakkor mégsem tekinthetjük egyszerű vagy szolgai másolatnak, a műfajt a 12. századi bizánci irodalmi ízlés szerint formálták. Előadásomban a regények nyitójeleneteit elemzem. A nyitójelenetek két tekintetben is kiemelt figyelmet érdemelnek: egyrészt, mivel a bizánci szerzők ezekben és ezekkel világosan kijelölik a regények helyét a görög irodalmi kánonban; másrészt pedig azért is, mivel jó példái annak a szellemes irodalmi játéknak, amely megteremti az ókori és bizánci művek szövevényes viszonyrendszerét.

A történelem vége? – Múltreprezentációk Ovidius *Fasti* című művében

Ovidius azon költőnemzedék tagjaként lépett színre, amely már az Augustus által megteremtett békében szocializálódott, a polgárháborúk lezártaival új korszak köszöntött Rómára – olyan időszak, amelyben a távoli, mitikus és mondai múlt kiemelt jelentőségre tett szert, s amelyből a jelen közvetlenül tudott inspirálódni (ha a politika úgy látta jónak). A *Fasti*ban azt látjuk, hogy e két idősík, a mondai régmúlt és a közelmúlt eseményei, a kicsit tágabban értett jelen szorosán egymás mellé kerül, miközben a köztársaság emlékezete még homályosan sem jelenik meg, egyszerűen nincs helye ebben a relációban. Igen beszédes, amikor a Thapsusnál lezajlott ütközetről szeretné Ovidius az egyik veteránt megkérdezni (IV. 377–386): a negyedik énekben, április hatodikán, az ünnepi játékokon találkozik össze a költő a veteránnal, de mielőtt részletesebben is belemerülnének az eseményekbe, a váratlan vihar félbeszakítja őket. A *pax Augusta* lezárta a polgárháborúk korát, ebben az örök békében nem lehet és nem kell már erről beszélni. A huszadik század végén, a bipoláris világrend felbomlásával, a *pax Americana* beköszöntével jelent meg Francis Fukuyama nagy sikerű és sokat vitatott könyve, amely a liberális demokrácia győzelmével hozta összefüggésbe a történelem végét. Fukuyama szerint a jólét és a siker utáni vágyat ez a rendszer tudja a leginkább kielégíteni. Az előadás a *Fasti* által színre vitt múltképeket teszi meg elemzése tárgyává, miközben a kortárs teoretikus meglátásait is összeolvassa mindazzal, amit a formálódó augustusi rezsimről tudunk, s annak Ovidius általi feldolgozásáról a *Fasti*ban olvashatunk.

A trójai származás a genszek eredettörténetében a Kr. e. 1. századig

A trójai eredettörténet a Kr. e. 3. századtól kezdve biztosan befolyásolta a vallást és a politikát Rómában. Először a diplomáciai kapcsolatokban jelent meg a származás hangsúlyozása: a közös múltteremtésre építő gyakorlat egyik fő célja, hogy megteremtse a szükséges hátteret a két fél között létrejövő szövetségekötésre. Habár a rómaiak csak átvették ezt a szokást, a trójai származás gondolata mégis többet jelentett a legtöbbször keleti politikában használt toposznál. A pun háborúk idejére túllépett a saját keretein és beépült a politikai és vallási rendszerbe. Az eredettörténet egyik legizgalmasabb aspektusa, hogy annak megjelenése és felhasználása nagyon könnyen változott és alkalmazkodott különböző reprezentációs igényekhez. A Kr. e. 3–2. században megfigyelhető változás ennek az egyik leglátványosabb bizonyítéka: a Kr. e. 2. század közepétől kezdve a trójai mondakör nem a diplomáciában, hanem *genszek* eredettörténetében játszott döntő szerepet. Ezért az előadás első felének témája a mítosz szerepe a nemzetségek eredettörténetében: gyakorisága és hatása azok reprezentációjára. Ennek egy kisebb, de annál jelentősebb szeletét kiválasztva, az előadás második felében a *gens Iulia* eredettörténetét vizsgálom Iulius Caesarig. A nemzetség nem egyedülként birtokolta Venust mint mitikus őst, ugyanakkor a *res publica* utolsó századában a Iuliusok kisajátították az istennőt mint a nemzetség ősanját. Az előadásnak ebben a részében arra a kérdésre keresem a választ a Caesar előtti Iuliusok reprezentációját vizsgálva, hogy miként válhatott egy köztársaságkori gyakorlatból Caesar korára jól felépített politikai programmá az Aeneasztól — és így Venus istennőtől — való származás.

Naphimnuszok egy thébai temetőből

Az előadás a Thébai Magyar Régészeti Misszió koncessziós területéhez tartozó TT-400-as számú sír két feliratával foglalkozik. Ezek a szövegek a síron belüli elhelyezkedésük folytán sokkal jobb állapotban maradtak fenn, mint az erősen rongált, alig néhány töredéket látni engedő falfelületek egyéb feliratait, így kiemelt szerepet játszanak a komplexum eredeti dekorációs programjának és feliratos anyagának rekonstrukciójában. Az egyik a sír bejáratának nyugati falszakaszán található, a másik pedig a homlokzaton kialakított sztélé alsó regiszterében. Tartalmukat tekintve mindkét szöveg naphimnusként definiálható, ezért párhuzamaik vizsgálata, illetve filológiai elemzésük tágabb kontextusba helyezi őket: nemcsak közvetlen környezetük, azaz a fent megnevezett ramesszida sír szakrális terének kialakítását segítenek jobban megérteni, de korábban nem adatolt, új változatokkal bővítik a Théba térségében használt temetkezési és vallásos irodalom gyűjteményét. Az előadás tehát a himnuszokat tartalmazó két feliratot mind lokális régészeti környezetükben, mind a szöveghagyományozódás tágabb perspektívájában megvizsgálja.

Aquincumi istenszobrok

A császárkorban a plasztikus kőfaragványok alapvetően négy, jogilag is megkülönböztethető közegben kerültek felállításra: a települések, városok közterein és középületeiben, temetőekben sírépítményekként, szakrális környezetben kultusz-, fogadalmi- vagy dekoratív faragványokként és végül magánházakban és a hozzájuk tartozó kertekben, amelyek a közterülettől elhatároltan a magánszféra részei voltak. Az egyes szinterek különböző típusú és méretű, ikonográfiai sajátosságokat vagy tudatos programokat követő szobrászati emlékei jól reflektálnak magukra a felállítási helyekre is. A közel kétszáz darabot számláló aquincumi szobrászati leletanyag (plasztikus töredékek és feliratos talapzatok) nagyobb része istenszobrokhoz tartozik, amelyek jellemzően a település közterületein, ritkábban magánházakban kerültek elhelyezésre. Az aquincumi istenszobrok ikonográfiai sokszínűségét és változatosságát jelzi, hogy alig van olyan szobortípus, amely egynél többször fordulna elő vagy ismétlődne, vagyis az egyes istenalakokat rendszerint más-és más ábrázolási séma szerint jelenítették meg. Emellett a leletanyagban előfordulnak olyan egyedi darabok is, amelyek nem vezethetők vissza egy meghatározott görög-római előképre, vagy egyáltalán nem ismert párhuzamuk a teljes birodalmi leletanyagból. Előadásomban néhány olyan, ikonográfiai szempontból különleges darabot mutatok be, amely egyben egykori felállítási közegére is utalhat.

Unisz-anh sírjáról (TT 413) 2024-ben

Unisz-anh sírja a thébai temetők legrégebbi ismert díszített sziklasírjainak egyike, az Óbirodalom késői korszakára datálható. Az 1960-as években Mohamed Szaleh csak egy részét tudta feltárni és később publikálni. A Nefermenu 19. dinasztia korából származó sírjának (TT 184) körzetében, az el-Hoha domb déli lejtőjén folytatott ásatások során több más, különböző korszakokban készített sziklasír és temetkezőhely mellett lehetőség nyílt Unisz-anh sírja feltárásának folytatására is. Az eddig ismert egyetlen, festményekkel díszített nagyobb terem és a belőle nyíló kamra, valamint a három sírkamra után most a bejárati terem, két oldalkamra, az ezekből nyíló két további sírkamra és egy újabb, nagyméretű festmény-együttes is feltárássra kerülhetett. A sírt az évezredek során többször is újabb temetkezésekre használták fel, és ezeket újra és újra kifosztották. Az utóbbi években a sír egyes részeinek feltárása mellett megkezdődhetett az építészeti helyreállítás és a festmények restaurálása is.

Michael Psellos szövegmagyarázatai

Michael Psellos teológiai munkái közül kiemelkedőek a Szentírás bizonyos helyeihez fűzött magyarázatok, melyek részben a patrisztikus hagyomány nyomvonalát követik, részben más módon értelmezik a korábban már mások által is tárgyalt szöveghelyeket. Az előadás a 11. századi bizánci szónok szövegmagyarázati elveinek sajátosságait mutatja be példákkal.

Amometus nyomában a világ végén túl

Elsősorban Plinius idézetéből van tudomásunk egy hellenisztikus kori földrajzi szerzőről, akit Amometus néven említ, és aki egyebek mellett egy „világvégi”, a hyperboreusokhoz hasonló mitikus népről, az attacorákról (vagy attacusokról?) írt könyvet. Általában azt feltételezik, hogy ez a mű csak filozófiai allegória, tényleges nép nem tartozik hozzá. Vannak azonban leírások más szerzőknél, amelyek gyanúsán ugyanarra a régióra vonatkozhatnak: elsősorban Orosius beszámolója a hunok őshazájáról, amely (a Tabula Peutingeriana és a Ravennas Anonymus utalásaival egybevetve) úgy tűnik, Castoriuson alapul, és Ptolemaios leírása Kína egy zugáról, amelyről úgy gondoljuk, Titianus Maesig vezethető vissza, de ez a ptolemaiosi dublettek problematikája miatt elég kétes. Ezek valószínűleg egy régi, valós útvonalleírás adataira támaszkodnak, amely Indiából haladt északra/keletre, és segítségükkel Amometus mitikus népének nevét és földrajzi helyét is pontosabban meghatározhatjuk, egyúttal néhány romlott alakban fennmaradt törzsnévre emendációs javaslatokat téve.

Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK

A *Satyricon* első versbetéte

Petronius *Satyricon*jának első versbetéte Agamemnonnak, a szónoklattan tanárának Lucilius modorában rögtönzött verse az ifjúság helyes nevelésének elveiről. Petronius nyilvánvalóan nem szánt ennek a kis betétnek bevezető szerepet, hiszem csak a szöveghagyományozódás zord véletlene helyezte a ma is olvasható szöveg élére. Az előadás azt kívánja bemutatni, hogy a szöveg ennek ellenére is olvasható egyfajta teoretikus bevezetésként, ha a verset a prózai szöveggel együtt olvassuk. Az előadás első felében a szöveg néhány belső ellentmondását emeli ki, a második fele pedig összehasonlítja a mű néhány későbbi betétével.

Az Electronic Babylonian Literature projekt

Előadásomban megkísérlem összefoglalni az Electronic Babylonian Literature projekt hat évének legfontosabb eredményeit, emellett bemutatom az alapjául szolgáló, ma már mindenki számára elérhető online adatbázis működését és leghasznosabb funkcióit.

Marsilio Ficino theurgikus–újplatonikus magyarázatai a talizmánok működéséről a *De vita* harmadik könyvében

Marsilio Ficino *Az életről* harmadik könyvében asztrológiai és természetmágiai szempontokat is bevet, hogy az ember életerejét az ég áldásaival is megtámogassa. A talizmánok tárgyalásában forrásai többek között al-Kindi *De radiis* című műve és a *Picatrix*. Az utóbbi az arab talizmánmágia kézikönyve, valójában az ókori görög mágikus elképzelések leszármazottja az asztrológia és a theurgia keresztezése révén. A talizmánmágia Aristotelés ontológiai alapelvein és a Ptolemaios csillagászati ismeretein alapszik, ezekre épülnek rá az asztrológiai tudnivalók. Az intelligibilis valóságok és a világ mint élőlény tanain keresztül az újplatonikus filozófia a vertikális összefüggések meghatározott rendszerét dolgozta ki. Ezen kötelékek révén az égi szférából bizonyos erőket a talizmánok testébe lehet belefoglalni, amelyek a kellő időpontban, a kellő anyagokból és formában elkészítve egy azt az erőt sugárzó objektummá válnak. Ficino a *De vita coelitus comparandában*, amely Plótinus *Enneades* IV 3 kommentárjaként készült, az újplatonikusokból, Iamblichos, Proklos, Psellos és Synesios műveiből készített fordításainak tanulságait is beledolgozta a talizmánok működéséről szóló magyarázataiba. Valójában azonban minden kifejtés végső soron Platón *Timaiosára* és ott a világlélek mint démiurgos értelmezésére megy vissza. Ezt értelmezte Plótinus is az egyetemes lélekről és a világlélekről szóló magyarázataiban (*Enneades* IV 3 és 4) és Ficino is ehhez a tanításhoz visszakanyarodva magyarázza az asztrológiára alapozott gyógyítás és a talizmánok működésének az elvét is.

Az őrzők – sólyomalakú ajtódíszek a thébai nekropoliszból

Az el-Hoha domb déli lejtőjén található a TT 179-es számú újbirodalmi sír, amely a Magyar Régészeti Misszió *South Khokha Project* néven futó ásatásához tartozik és szervesen kapcsolódik a thébai nekropoliszban immár negyven éve folyó magyar ásatások történetéhez. Előadásom témájaként a TT 179-es sziklasír ásatási leleteihez köthető nyolc darab festett, plasztérból készült sólyomfej ábrázolást választottam. A leletsoport elhelyezése és funkciója hosszú ideig ismeretlen volt, azonban a tárgyak közel azonos mérete és a vízszintesen kialakított fejtetőn folytatódó festés a madárfejek fríz formában történő elhelyezésére utalt. Előnézetből való ábrázolásukhoz erős, mágikus védelmező szerep társul. Előadásomban a rendelkezésre álló párhuzamok alapján ismertetem e sajátos díszítőelemek funkcióját és kísérletet teszek eredeti elhelyezésük rekonstruálására.

Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK

**Cato politizálása és vagyoni helyzete: Pénz és hatalom
összefüggései a Kr. e. első században**

A köztársaság válságának gyakran emlegetett jelensége a politika elanyagiasodásának káros hatása. Cato viszont a források és a kutatás szinte egyhangú véleménye szerint kortársaival szemben relatíve szerény vagyon birtokában tudott kiemelkedő pozíciót elérni a politikai életben; továbbá befolyása aránytalanul nagy volt viselt tisztségeihez és kapcsolataihoz képest. A politikai hatalom és a gazdasági háttér kapcsolatát vizsgáló kutatások kérdésfelvetéseiből kiindulva Cato alakjáról, valamint a korabeli politikai kultúra működéséről is pontosabb képet kaphatunk. Előadásomban ennek megfelelően Cato vagyonnal kapcsolatos attitűdjének megértésére, árnyalására törekszem. Az idealizált múlt takarékoságát és puritánságát tudatosan megjelenítő kép tökéletesen illett ahhoz a politikai célhoz, ami a kivételes vagyonokat és megbízatásokat szerző ellenfeleket kívánta korlátozni a megkopott senatusi *auctoritas* helyreállításának érdekében. 52-es consuli veresége kapcsán látható, hogy ez az imázs a vesztes, ellenzéki szerepekhez is alkalmazkodott; „erkölcsi fölény” birtokában a romlott politikai közeg számára is görbe tükröt tarthatott. Cato relatív vagyontalanságának tézise pedig mindenképp árnyalható, egy szélesebb szövetségi kört azonosítva kapcsolatainak jelentősége felértékelhető, sőt talán egyfajta „munkamegosztás” is felfedezhető. Sajátos karaktere jelentős többletbefolyást jelentett a mindennapokban, miközben szövetségesein keresztül az imázs megsértése nélkül hagyományos módszerekkel is fel tudott lépni a politikában, szélsőséges esetben akár a vesztegetés eszközét is alkalmazva.

A hang minősége és szerepe az antik szónoklatban

A hang vizsgálata az ókorban nagyrészt a beszédhangra korlátozódott, mivel ennek volt nagyobb gyakorlati jelentősége, mégpedig a szónokok számára. A szónoklást az ókor folyamán mindig és mindenütt művelték és tanították, és az ekkor keletkezett retorikai írások jelentik számunkra a fő forrást az emberi hang minőségéről és használatáról alkotott ókori elképzelésekkel kapcsolatban. Előadásomban a legkisebb egységek: a hangzók esztétikájából kiindulva, a szavak kiejtésének és a hangminőség jelentőségének vizsgálatán át kívánok eljutni az előadásmódig, azaz hogy mi a hang szerepe az előadásban, valamint a beszéd mint hangzás értékeléséig. Végül pedig néhány szóban kitérek a szónokok hangképzésére.

Vérző betegek

A terápiás céllal történő „véreztetést”, mint leggyakoribb kezelési módszert, több mint 3000 évvel ezelőtt kezdték el alkalmazni Egyiptomban a különféle betegségek és állapotok kezelésére. Innen hamarosan eljutott a görög, római világba, majd az arab és ázsiai területeket is meghódította. A középkorban, a reneszánsz idején Európába is elterjedt, ahol a 19. században érte el csúcspontját, majd fokozatosan háttérbe szorult. A Hippokratés előtti időszakban gyakorlatilag minden betegséget egyetlen alapbetegségnek tulajdonítottak, amelynek különböző tünetei voltak. Ezen a hippokratészi iskola gyökeresen változtatott. Az alapot a hippokratészi humorális patológia adta, amit később Galénos továbbfejlesztett, és egészen a 18. századig az európai orvostudomány uralkodó felfogása maradt. A humorális patológia szerint a betegséget a négy testnedv egyensúlyának felborulása okozza, a gyógyítás módja pedig a betegséget okozó „humor” eltávolítása, ami történhetett pl. a „véreztetés” módszerével. A Kr. e. első században a „véreztetés” már igen elterjedt gyakorlatnak számított. Mivel Galénos a vért a legfontosabb testnedvnek tartotta, a „véreztetés” még nagyobb jelentőségre tett szert. A középkorban írásai és elméletei gyorsan terjedtek (pl. Avicenna), ezért a „véreztetés” igen hamar elfogadottá vált (ellentmondások ellenére), és általános kezelési módszerként kezdték alkalmazni különböző betegségek és állapotok kezelésénél. Jelen előadásban a „véreztetés” technikájáról, terjedéséről, és a módszer során használt eszközök bemutatásáról lesz szó.

Hiera graphé – Mitől szent egy szöveg?

Az előadás nagyobb részben a görög és római, kisebb részben az ókeresztény szövegeken keresztül vizsgálja meg azt a kérdést: az ókorban mit értettek „szent szöveg”-en. Az eddigi kutatás meglepő módon igen keveset foglalkozott az írásbeliség szerepével a görög-római vallásban, és megelégedett olyan sztereotípiákkal, mint hogy az ókori vallásoknak nem léteztek normatív szent szövegei, kivéve néhány misztériumvallást, amelyeket Reitzenstein éppen ezért *Lesemysterien*nek nevezett, elismerve, hogy még ez utóbbiak sem töltöttek be olyan szerepet, mint a zsidó–keresztény kinyilatkoztatás „szent szövegei”. Az előadásban nem kívánom az összes *hieroi logoi*, *hierai bibloi*, *sacrae litterae* stb. előfordulását megvizsgálni, hanem inkább azt kutatom, mitől válhatott egy textus (betűk, szavak, mondatok, szövegek) vagy akár egy egész könyv „szentté”? Szintén nem célom teljes és átfogó tipológiát adni, csupán néhány alaptípust szeretnék bemutatni.

Az érzékelés feltételei Plótinusnál

Az *Enneasok* hosszú lélekfilozófiai értekezésében (*Enn.* IV 3–5 [27–29]) az érzékelés nem önálló témaként jelenik meg, hanem egy speciálisan platonikus kérdésfeltevéshez kötődően: tulajdoníthatunk-e a Földnek és az égitegeknek érzékelést (IV 4. 22–27)? Plótinus látszólag ezekre a speciális esetekre koncentrálna, ezek a fejezetek ugyanakkor az érzékelés *Enneasok*ban található legrészletesebb leírását is adják. Előadásomnak két célja van. Egyfelől a fenti szövegek elemzése révén igyekszem rekonstruálni Plótinus érzékeléelméletének általános pontjait, másfelől azt szeretném bemutatni, hogy ennek során Plótinus miben épít és miben tér el Aristoteléstől (*DA* III 12–13, 434a22–435b25).

Miről árulkodik a Hosszúfalu mellett megtalált sírkő?

(A pannoniai gyermeksírok nyomában)

A Római Birodalomhoz tartozó egykori Pannonia provincia területének egy részét ma az a Szlovénia foglalja el, amelynek ókori története ezért szervesen összekapcsolódik a provincia dunántúli területével, s a régészeti leletek anyaga is hasonló, bár a római korból származó gyermeksírok tekintetében itt sokkal szerényebb a feltárt leletek száma. Ezért jelent érdekességet az 1810-ben talált sírkő, amely ma a Muravidék legnagyobb városának, a mintegy 20 ezer lakosú Muraszombatnak múzeumában látható. A sírkő ikonográfiája és felirata a római korról mesél. Utóélete kalandos. Előadásomban a sírkő bemutatása mellett a térség római kori szerepének bemutatására, gazdasági szerepe is kitérek.

**Nekromancia, füstölők és toxikus keverékek a Picatrixban –
elmélet és gyakorlat kérdése egy mágikus szövegben**

A mágikus praktikákat tartalmazó kompendiumok kapcsán joggal merül fel a kérdés, hogy a bennük található mágikus eljárásokat alkalmazhatták-e a gyakorlatban is, vagy csak elméleti konstrukciókkal van dolgunk. Az előadásban az egyik korai középkori kompendium, a Picatrix kapcsán járom körbe a kérdést és keresem rá a lehetséges válaszokat. A probléma egyrészt az, hogy a latin szöveg keletkezését egyébként szorgalmazó Bölcs Alfonz a törvényei alapján miként ítéli meg a mágia gyakorlatát, másrészt, hogy maga a szöveg milyen támpontokat nyújt a releváns válaszok megfogalmazásához.

**Anyagtalan tevékenységek Pseudo-Simplikios
érzékelélméletében**

Pseudo-Simplikios a lélek anyagtalan mivoltából arra következtet, hogy tevékenységei is anyagtalanok. Ily módon úgy véli, hogy a lélek egyszerre több, egymással ellentétes tevékenységet is képes végezni, feltéve, hogy az ellentétes tevékenységek más-más tárgyakkal kapcsolatosak. Ezt az általános metafizikai elvet alkalmazza Pseudo-Simplikios ahhoz, hogy megoldja az (Aristoteléstől [DA III 2] származó) ellentétes minőségek érzékelésének problémáját: Hogyan lehetséges, hogy egyszerre érzékeljünk valami fehéret és feketét, ha az érzékelés az érzékelhető forma (minőség) befogadása (az anyag nélkül)? Vagyis, hogyan lehetséges egyszerre egymással ellentétes formákat befogadni? Előadásomban a probléma Pseudo-Simplikios az aristotelési *A lélekhez* írt kommentárjában található megoldását vizsgálom, figyelembe véve a probléma korábbi tárgyalásait más kommentátoroknál és szerzőknél.

Res Italas. Aeneas pajzsa és a történelem

Az *Aeneis* egyik kiemelkedően fontos témája az itáliai történelem. A fogalom mindkét eleme hangsúlyos: az eposzban a történelem nemcsak azoknak az eseményeknek a sorát jelenti, amelyek kiegészítik, ellenpontozzák a főhős mitikus kalandjait, hanem önálló téma, mibenlétére, megismerhetőségére, létezésére újra és újra rákérdez Vergilius. És itáliai: itáliai a római mellett, illetve avval szemben is. *Res Italas Romanorumque triumphos* (8. 626) olvashatjuk a pajzisleírást bevezető soraiban, mintegy tartalmi összefoglalójaként a rákövetkező részletnek, amely Vergilius és a történelem viszonya szempontjából az egyik legfontosabb és talán legtöbbet elemzett helye az eposznak. Az előadás a pajzisleírás első felére, a királykor és a köztársaság idejének történeteire koncentrál, arra a régi kérdésre keresve újabb válaszokat, hogy miért ezek az események reprezentálják Róma (Itália?) Actium előtti történelmét. Vagy megfordítva a kérdést, milyen az a vergiliusi történelem, amely ebből a szekvenciából kiolvasható.

Mozdulatlan mozgatók és befolyásolatlan okok

A *Metafizika* $\Lambda 7$ -ben Aristotelés egy megkülönböztetésből indul ki a cél két különböző értelme között. Az egyik értelemben a cél mozdulatlan. Az égitestek mozgatója ebben az értelemben cél, ezért mozdulatlan kell, legyen. Az előadásban azzal érvelek, hogy Aristotelés itt az efficiens okozás egy rendkívül általános vonására támaszkodik. A Keletkezésről és Pusztulásról I 7-ben az efficiens okozást befolyásolt és befolyásolatlan okok segítségével magyarázza. A legtöbb efficiens oksági folyamatban megkülönböztethetünk egy olyan okot, amire hatással van a folyamat, és egy okot, amire a folyamat nem hat, az előbbi a befolyásolt, az utóbbi a befolyásolatlan ok. A befolyásolatlan hatóok tartalmazza a folyamat célját, és nem folytonos anyagát tekintve a változás tárgyával, míg a befolyásolt hatóok nem tartalmazza magát a célt, csak annak valamilyen részét vagy feltételét, és anyagilag folytonos a változás tárgyával. A *De Anima* III 10 alapján az állati önmozgás azok közé a folyamatok közé tartozik, ahol megkülönböztethetünk befolyásolatlan és befolyásolt hatóokot (ez esetben egy mozdulatlan és egy mozgó mozgatót). A *Metafizika* $\Lambda 7$ szerint az első égi szféra helyváltoztató mozgása az önmozgás esete, tehát itt is lesz egy mozdulatlan és mozgó mozgató. Ennek a mozgásnak a mozdulatlan mozgatója az első mozdulatlan mozgató. Mindebből úgy tűnik, hogy a befolyásolt és befolyásolatlan okok megkülönböztetése lényeges szerepet játszik abban, ahogyan Aristotelés az istenséget jellemzi. Az előadás végén amellet érvelek, hogy az oksági folyamatok befolyásolt és befolyásolatlan okok szerinti működését az istenség igazolja. Ebből arra következtetek, hogy a hold alatti világban a mozdulatlan mozgató oksági hatása az egyes folyamatokhoz tartozó befolyásolatlan okokon keresztül nyilvánul meg.

**Zárt kontextusok és nyitott kérdések: középbirodalmi alapítási
depozitok El-Lahunban**

Az ókori Közel-Kelet más térségeihez és számos modern kultúrában meglévő hagyományhoz hasonlóan, a megkülönböztetett státuszú építkezéseket Egyiptomban is egy több fázisból felépülő, időben elnyúló rituális cselekménysorozat kísérte, mely a munkálatok megkezdésétől a dedikáció aktusáig tartott. A rituálé egyik elemeként votív tárgycsoportokat helyeztek el az adott épület alapozásába süllyesztett, majd lefedett gödrök vagy aknák mélyén. Flinders Petrie 1889 és 1920 között El-Lahunban, II. Szenvoszret temetkezőhelyén végzett ásatásai során mindösszesen tizennyolc, hét különböző kultikus létesítményhez tartozó alapítási depozit került feltárássra, további négyet a magyar misszió fedezett fel 2009-ben. Az egykorú letétek mind kialakításuk, mind tárgyi összetételük tekintetében többféle típust képviselnek. Ezek ismertetésén túl az előadás egyfelől megvizsgálja, egyazon épület esetében a tipológiai variáció milyen jellegű funkcionális különbözőséget takar, másrészt bemutatja, hogy az alapítási letétek térbeli megoszlásának elemzéséből milyen következtetések vonhatók le egy atipikus kultuszkomplexum építészeti szerveződésének időbeli változásaira nézve.

A *nominatio* jelentéstartamának változásai a római birodalomban

A római tisztségviselő-választások visszatérő terminusa a *nominatio*, amelynek pontos jelentéstartama gyakran rendkívül kérdéses. A késő köztársaságkori forrásokban és a Flavius-kori városi törvényekben „pályázónak jelölés” értelemben szerepel, azaz a nominatiót követően szabályos választás során döntötték el, hogy a jelöltek közül ki lesz a ténylegesen hivatalba lépő tisztségviselő. Azonban már a késő köztársaság során, de különösen a principatus kori birodalmi (consulok stb.) választások, valamint a Kr. u. 3–4. századi municipalis választások idején kérdésessé válik a *nominatio* pontos jelentése, kezd összemósodni a *creatio*val, a tisztségviselők tényleges megválasztásával, kinevezésével. Ugyanez a probléma jelenik meg az egyiptomi forrásokban a hasonló jelentéstartamú *onomasia* kapcsán is. A 3-4. században követte a *nominatiót/onomasiát* egy tényleges – esetleg a jelölést pusztán csak megerősítő – választás, vagy a *nominatus* már a *designatus*szal vált egyenértékűvé? E különböző kontextusokban megjelenő terminusokat azonban nem vizsgálták még teljesszűren, a különböző területek kutatói gyakran csak véletlenszerűen reflektálnak egymás eredményeire és a vizsgálatba bevont forrásokra, így az esetleges párhuzamok feltárása sem történt meg. A jelen előadásban ennek pótlása céljából a térben és időben távol álló, különböző kontextusban szereplő *nominatio/onomasia* terminusok használatát vizsgálom meg, hogy feltérképezzem a pontos jelentéstartamukat és e jelentések esetleges párhuzamos változásait.

Négy forrás a Ptolemaiosok trónralépéséről

1. Szent Jeromos Dániel könyvéhez írt kommentárjában (CCSL 75A) idézi Porphyriost, aki szerint VI. Ptolemaios uralkodása elején, amikor IV. Antiochos elfoglalta Memphist, a seleukida hódító egyiptomi módra lett király (*Comm. ad Dan.* 11:21 = *FGrHist* II B260 frg. 49a). 2. A Bíborbanszületett Konstantin számára összeállított kivonatgyűjtemény *De virtutibus et vitiis* őrizte meg Diodóros töredékét (*De virt.* 595 = DS 32:13), amely leírja, hogyan lépett VIII. Ptolemaios Memphisben az egyiptomi trónra. 3. Az egyik Serapeum-sztélé (Louvre IM 3324) démotikus feliratát a szakirodalom leginkább csak Brugsch 1886-os fordításából ismeri, de az egyetlen kiadás még régebbi (1883: Brugsch *Thes.* V: 986, 30b). A szöveg IX. Ptolemaios 31. uralkodási évének eseményeit foglalja össze. 4. Pašerenptah memphisi főpap sírsztéléjének (BM EA 886) hieroglif felirata egy XII. Ptolemaios 13. uralkodási évében végrehajtott rituálé leírása miatt vált ismertté, de mind a Bevanál közölt fordításon (Glanville és Gardiner munkája), mind Reynolds 1981-es kiadásán (AA 38), mind Derchain újabb feldolgozásán (1998) továbbra is Sethe 1905-ös olvasatának hatása érezhető.

A négy különböző nyelven és különböző írással készült szöveg közös nevezője, hogy mindegyiket a Ptolemaiosok memphisi koronázásának fő forrásaként idézi a kutatás. A szövegek gondos újraolvasása (ami az egyiptomi szövegek esetében már a feldolgozások kora miatt is érdemes) azonban pontosan ezzel ellentétes következtetésre vezet: az állítólagos „koronatanúk” nem igazolják egy európai minta alapján elképzelt koronázási szertartás létezését az ókori Egyiptomban, sőt, a Rosette-i kő és a Canopusi dekrétum trilingvis szövegeinek elemzése éppenséggel a koronázás lehetőségének kizárását teszi szükségessé.

Cselekvést kifejező főnevek (*nomina actionis*) az indoeurópaiban

Ellentétben a magyarral, amelyben az eseményt kifejező elvont főnevek igékből történő létrehozására csak az *-ás* képző használatos produktívan, a védikus óindben többféle módja létezik az ún. *nomen actionis* képzésének (pl. *-ti-*, *-tu-*, *-as-*, *-ana-* képzős főnevek, gyöknévszók), és ezek mindegyike többé-kevésbé termékenynek tűnik. Előadásomban egyrészt azt vizsgálom, hogyan kell az óind nyelv szinkron rendszerében értelmezni ezt az jelenséget: fonológiai kondicionált allomorfiával állunk-e szemben, vagy valamilyen szemantikai-funkcionális különbség van a derivációs toldalékok és így a derivátumok között, azaz szigorúan véve nem is allomorfokról van szó. Másrészt ugyanezeket a kérdéseket az indoeurópai alapnyelv vonatkozásában kívánom megválaszolni, amihez további indoeurópai nyelvek bevonása is szükséges. Fontos módszertani követelmény a rekonstrukció elveinek és kritériumainak következetes alkalmazása, hogy csak olyan *nomen actionis*ok képezzék a vizsgálat tárgyát, amelyeket valódi kognátumok alapján megalapozottan rekonstruálhatunk az alapnyelvre, el kell ugyanis kerülni, hogy különnyelvi innovációk torzítsák az alapnyelvi állapotról alkotott képet. Nehezíti a helyzetet, hogy az indoeurópai alapnyelvet illetően szövegbeli előfordulások vizsgálatára és így a képzett főnevek szemantikai-funkcionális tulajdonságainak kontextuális elemzésére nincs lehetőség.

Az ősök hiánya mint retorikai kihívás a *homo novus* politikai legitimációban

A genszkebe tömörülő patricius politikai elit legitimációjának kulcseleme az ősök megnevezésének és az emléküket felidéző arcmaszkok felmutatásának képessége volt. A politikai elitbe újonnan belépő *homo novus* értelemszerűen mindkettőben hiányt szenvedett: sem a politikai kommunikációban meggyökerezett ősök tetteit felidéző retorika, sem a mindezt vizuálisan kifejező viaszmaszkok, emlékművek nem álltak rendelkezésére politikai karrierje előremozdításakor. Erre, a retorikai szinten hátrányként megjelenő hiányra adott válaszokat, megküzdési stratégiákat kívánom közelebbi vizsgálat alá vonni konkrét beszédek elemzésén keresztül. Az ősök emlékműveinek megőrzésére alkalmatlan utóddal önmagát szembeállító Cicero (Verr. 4 [33] 84), illetve az ősök arcképei helyett alkalmassága bizonyítékaként hadisérüléseit felmutató Marius alakja is arról tanúskodik, hogy a politika színpadára új emberként belépőknek szükségszerűen be kellett csatlakoznia valamilyen módon az ősöket legitimációs céllal felhasználó, a patricius rend születése óta fennálló, a későbbi *nobilitas* által is használ politikai kommunikációs térbe. A származás és egyéni alkalmasság szembeállítása mint általános *homo novus*-retorika önmagában nem tudta megállni a helyét: szükségszerűen ki kellett egészülnie a vizualitás szintjére való lefordítással.

Egy hegyen túli zsánerkép: Janus Pannonius a vadkanról és a szarvasról

Janus Pannonius egyetlen rekonstruálható elégiaciklusának egyik darabja a hagyományban *De apro et cervo* címet és 1463-as dátumot kapott vers, az egyetlen a ciklus Pannóniához köthető darabjai közül, amelyből hiányzik a karakterisztikus *tristis* jelző, ugyanakkor olyan környezetet jelenít meg, amely az északi világot pozitívan mutatja be. Az előadás javarészt azt tárgyalja, hogyan fordítja a hegyen túli világot hagyományosan elítélő érveket kedvezőre, s egyben hogyan teszi kulturálisan belakható tájjá Pannóniát.

Néith és Szelket istennők mondásai a TT 65-ben. A thébai sírfeliratok kutatásának jövőbeli lehetőségei

A 65. számú thébai sír (TT 65) sokrétű és összetett szöveges programjának részeként jelennek meg Néith és Szelket istennők mondásai a sír késői ramesszida fázisában kialakított tengelyes termének mennyezetén, jobb és baloldalt. A helyenként meglehetősen töredékes állapotban fennmaradt feliratok első néhány versszaka megtalálható Kurth Sethe céduła-archívumában, a hiányzó részek rekonstruálása pedig az ELTE Thébai Magyar Régészeti Missziójának 2023 őszi terepi munkái során történt a TT 65 Projekt keretében. Az előadásban bemutatom a szövegek lehető legteljesebb változatát, amelyek több szempontból is egyedinek mutatkoznak. Egyrészt azért, mert további párhuzamuk jelenleg nem ismert, másfelől azért is, mert két olyan istennőhöz, Néithhez és Szelkethez kapcsolódnak, akiknek túlvilági szerepe jellemzően a kanópusz-edényekben elhelyezett belső emberi szervek védelmére korlátozódott, ennél fogva hasonló liturgikus szövegekben nem fordulnak elő. A mondások mellett remek példával szolgálhatnak a liturgikus szövegek szerkesztésének néhány kérdéséhez is – a szövegek egészéhez ugyanis nem, de egyes szakaszaihoz több párhuzam is ismert. Az előadásban végül kitérek a hasonló sírfeliratok kutatásának jövőbeli lehetőségeire, különös tekintettel is a párhuzamok keresésének kérdésére.

**Új eredmények a késő-archaikus athéni feketealakos
kerámiaműhelyek marketingstratégiájának kutatásában**

Sajnos elég kevés jól dokumentált fazekasműhelyt ismerünk az archaikus korból az ókori Görögország területéről, Athénből pedig csak 12 db olyan lelőhely ismeretes a városból, amelyből ugyan nem egészében feltárt, de fazekasműhelyre utaló nyomot tartalmazó objektum került elő. Ezek közül kiemelkedik két műhely: a Profitou Daniil 18 szám alatti, illetve a Lenormant és Konstantinoupoleos utak találkozásánál fekvő. Bár ezek tudományos feldolgozása még nem történt meg, az előzetes jelentések alapján az ezeken a helyeken készült vázák behelyezhetők két-három, a Beazley-féle mesterkézzattribúció által létrehozott csoportba és osztályba. Habár magának a műhelyeknek az anyagát nem áll módomban vizsgálni, a tény, hogy itt egy helyen, közösen dolgoztak különböző festőcsoportok, különleges kutatási lehetőséget nyújt az athéni kerámiaipar működését tekintve. Vajon a bizonyíthatóan egy helyen működő, de különböző fazekas- és festőcsoportok között létezett rivalizálás? Igyekeztek elkülöníteni magukat egymástól, vagy éppen ellenkezőleg, egy közös arculat létrehozása volt a céljuk? Meg lehet figyelni egyfajta marketingstratégiát ezeknek a tömegtermékeknek az esetében? Párkányi Bencével közös kutatásunk az ELTE Régészettudományi Intézetében működő Kerameikos műhely keretei között jött létre. A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

**A gall vallási és intellektuális elitrétegek ábrázolása Strabón
Geógraphika című művében**

Strabón a *Geógraphika hypomnémata* című művének negyedik könyvében értékes adatokat árul el a gall vallási és intellektuális elitrétegekről, nevezetesen a bárdokról (*bardoi*), a jósokról (*uateis*) és a druidákról. Az előadás célja elsősorban az, hogy bemutassam ezeket a társadalmi rétegeket, és hangsúlyozzam, hogy Strabón leírása mivel egészíti ki az egyes rétegekről kialakítható képet. Előadásomban ezért arra is kitérek, hogy a Strabón előtt alkotó szerzők hogyan, milyen koncepciók mentén haladva ábrázolták ezeket a rétegeket, és bemutatom, hogy Strabón miben tért el ezektől a koncepcióktól. Emellett külön figyelmet fordítok Strabón azon állítására is, mely szerint a rómaiak már felléptek bizonyos gall szokások ellen, a szerző ugyanis azt állítja, hogy az ő korára már háttérbe szorult a fejkultusz és emberáldozatok bemutatása. Mivel a szakirodalomban vitatott, hogy Strabón melyik római tiltásra utalhat ezen a ponton, röviden foglalkozom ezekkel a szokásokkal is, valamint megvizsgálom, hogy mely általunk ismert tiltásra utalhatott Strabón a művében.

Nemesianus költészete a későcsászárkor római irodalmának tükrében

Előadásom tárgya egy Kr. u. harmadik századi karthágói költő, Marcus Aurelius Olympius Nemesianus első eclogája. Fennmaradt négy eclogájának műfordítását korábban elvégeztem, így jelen előadásban céloom bemutatni az ecloga összetettségét, az értelmezés mélyebb rétegeit feltárni, ezáltal megismerni egy kevésbé kanonizált, de a középkorban annál nagyobb hatású szerző életművét. Az első ecloga Tityrus és Timetas dialógusát jeleníti meg, akik Meliboeust gyászolják. A pásztorok névválasztása nem véletlenszerű, hiszen Vergilius első eclogájának szereplői elevenednek meg szemünk előtt. Nemesianusnak ez az eclogája azért is különleges, mert tartalmaz egy, a történehez igen lazán kapcsolódó, ám annál fontosabb kozmogóniai részletet. Ez rávilágít arra, hogy a karthágói költő miként gondolkodott a világról, mely eszmerendszerhez kapcsolhatóak elképzelései. Az őselemek felsorakoztatása, ezek között pedig az *aether* szerepeltetése remek kiindulópontja az erről szóló rész értelmezésének. Mind a Bacchus-kultusz, mind az Isis-misztérium fontos sarokköve volt az őselemekkel való találkozás, azok felidézése. Nincs ez másként itt sem, hiszen Meliboeus mennybemenetelének, a transzcendentális utazás első lépcsőfóknak elregélésekor hívja segítségül Nemesianus az elemeket, hogy küldjék el dalait Meliboeusnak, ha a föld mélyén még hall a halandó. Nem mentes a nemesianusi költészet az apokaliptikus képektől sem, mind az első, mind a negyedik ecloga tartalmaz olyan költői képeket, amelyek igyekeznek megragadni a világ addigi biztonságának megrendülését. Az ecloga által felvetett kérdések vizsgálata elősegíti nemcsak Nemesianus, hanem a későcsászárkor római irodalmának mélyebb megértését is.

Paián a Dithüramboszhoz

Kr. e. 340-ben Delphoiban adták elő a lokrisi Skarpheiából származó, Athénben is győzelmeiket arató Philodamos paiánját. A kartánban énekelők a tavaszi theoxenia ünnepre hívják Dionysost, dithürambosznak szólítva az istent, önmagukat arra buzdítva, hogy mostantól évről-évre ez a himnusz magasztalja Delphoiban Dionysost. A város a paián megkomponálásával és betanításával szerzett érdemeit méltatva Philodamosnak számos privilégiumot és polgárjogot adományozott, sőt, a dekrétumot megörökítő felíratra (SEG 32. 552) az egész éneket is rávésette, mind a tizenkét strófát. A konferenciaelőadásban egyrészt a gesztus indítékait keresem, másrészt azt a kérdést teszem fel, hogy az ekkorra általánosan elterjedt Apollón–Dionysos-szinkretizmus kontextusában termékeny elemzési szempontnak bizonyulhat-e az úgynevezett műfajkeveredéssel bíbelődni.

Miért éppen ezek a görög tragédiák?

(Médéia- és Antigoné-bemutatók a kortárs magyar színházban)

Előadásomban a klasszikus kori görög tragédiák magyarországi befogadástörténetének jelenlegi helyzetét vizsgálom, a középpontba állítva két tragédia – Sophoklés *Antigonéja* és Euripidés *Médéiája* – iránt megnyilvánuló fokozott érdeklődést. Míg az *Antigoné* esetében legalább részben magyarázatul szolgálhat, hogy a dráma kötelező olvasmány a középiskolákban, addig az, hogy a *Médéia* 2022-2024 között öt hazai társulat műsorán is szerepel, mindenképpen külön figyelmet és elemzést érdemel. Melyek azok a sophoklési és euripidési gondolatok, az e drámákban ábrázolt konfliktusok és értékek, valamint morális kérdések, amelyek itt és most megszólították/megszólítják a színházi alkotókat? Mi az oka, hogy az előadások döntő többségét immár évadokon átívelő, vitathatatlan közönség- és szakmai siker kíséri?

Feliratállítás a hellénisztikus polisokban: három esettanulmány

Közismert, hogy míg a klasszikus kori polisok közül egyedül Athénban készítettek és állítottak fel a nyilvános terekben feliratokat rendszeresen és nagy mennyiségben (*epigraphic habit*), addig a III. Alexandros hódításai utáni időben ez a szokás rohamosan elterjedt a görög polisvilág legtöbb régiójában. Kevesebbet foglalkozik a kutatás azzal a kérdéssel, hogy a feliratállítás elterjedése mivel magyarázható, és milyen tér-, ill. időbeli eltéréseket mutat. Előadásomban ezt a kérdést három egymáshoz földrajzilag közel eső város, Kós, Samos és Priéné gazdag és viszonylag friss corpusokban könnyen hozzáférhető, Kr. e. 330 és 30 között keletkezett feliratos anyagának statisztikai elemzése felől közelítem meg. Az elemzés fő következtetése, hogy a jellegzetes felirat-, ill. dokumentumtípusok, valamint a nyilvános térben elhelyezett feliratok számának időbeli ingadozása a három városban olyan jelentős eltéréseket mutatnak, hogy nem beszélhetünk egységes hellénisztikus *epigraphic habit*ről. Az előadás végén a feliratállítás különböző változatait meghatározó tényezőkkel foglalkozom: ezek közül jól azonosíthatók a városokon belüli politikai érdekcsoportok, társadalmi feszültségek és konfliktusok, a külpolitikai szférában pedig a nagyhatalmakhoz fűződő viszony problémái.

Brunchilde és Fredegund ábrázolásai a Meroving-kori krónikákban

Brunchilde és Fredegund a Meroving-kor két leghíresebb/hírhedtebb női alakjai, akik kiskorú utódaik mellett igyekeztek megragadni és megtartani a politikai hatalmat Gallia egymással ellenséges részkirályságaiban. Kettejük konfliktusa beszüremkedett a Nibelung-mondakörbe és számos művészeti alkotásban megjelennek egymás vetélytársaiként. A szakirodalom Tours-i Gergely *Decem Libri Historiaruma* és a két későbbi krónika (a Fredegar neve alatt jelzett kompozíció és a *Liber Historiae Francorum*ként hivatkozott mű) nyomán morális ellentéppárként értelmezi őket: Tours-i Gergely Fredegundot Isten és ember ellenségeként említi, kegyetlenségét és intrikáit hangsúlyozza, Brunchilde ellenben szép, okos és férfiasan bátor asszonyként jelenik meg; a két későbbi krónikában pedig ez a kép megfordulni látszik, Fredegund helyett itt Brunchilde lesz a cselszövő, politikai ellenfeivel kegyetlenül leszámoló figura. A két nő valamennyi megjelenését a szövegekben számba véve azonban ez a kép már nem feltétlenül állja meg a helyét.

A ritmus hangulata. Szófestés a görög-latin metrumok segítségével

A címben föltüntetett szófestés-fogalom (vagy madrigalizmus) a zenetudományból kölcsönzött kifejezés, amely a reneszánsz zenéből ered, ám a későbbi korok alkotói is használták azon zenei részekben, amelyekben egy szót zenei eszközökkel tesznek képvivé. Előadásomban e jelenséget állítom középpontba a metrika vizsgálatának segítségével. A szófestés és a metrika viszonya három művészeti ágat kapcsol össze: a zenét, amely által a szó képpé válik. A szavak hangzása, ritmusa ezáltal hangulatot teremt. A hangulat (*Stimmung*) létrehozása és irodalmi létrejötte, illetve a hangulateremtés olvasás Hans Ulrich Gumbrecht nevéhez fűződik, elméletének kulcsfontosságú eleme a hang (*Stimme*) és a nyelv hangzóssága. Előadásomban tehát azt vizsgálom, hogyan lehet a metrikát a szövegértelmezés, a hangulatteremtés eszközévé tenni. Mindezt három szempontból közelítem meg. Az elsőben a görög-római irodalom néhány választott költőjének művei alapján tekintem át a klasszikus metrumok és az irodalmi szövegek viszonyát. Második szempontként azt vizsgálom, hogy a görög-latin költők metrumhasználatát műfordítóink hogyan ültették át magyar nyelvre – tehát hogyan tudták a verslábak képvivé tételét megvalósítani a magyar metrika segítségével. A harmadik szakasz elrugaszkodik ugyan az antikvitás szövegeitől, de kapcsolatban marad a klasszikus metrumokkal: választott magyar költők metrikus szövegeinek elemzésével vizsgálja azt, hogyan tették a görög-latin metrumokat magyar versek képpé formálhatóságának eszközévé.

Irodalmiság és értelmezői kód a Targum Jonatánban

Előadásomban a Héber Biblia arámi fordításait, a targumokat, azon belül is a targumok nyelvi- irodalmi sajátosságait helyezem a fókuszba. A kis- és a nagypróféták arámi változatainak, a Targum Jonatánnak kiválasztott szövegrészletein keresztül azt a kérdést igyekszem körüljárni, hogy az értelmezői kód mennyiben befolyásolta a szöveg irodalmi megformáltságát. A Bibliát ugyanis a rabbinikus vallási tekintélyek a Kr. u. első évezred palesztinai és babilóniai zsidó közösségei számára meghatározott interpretációs keretben közvetítették, amely kihatott a fordítások költői nyelvére is. A népnyelvi bibliafordításoknak többféle típusa is létezett, maga a Targum Jonatán sem egységes korpusz. Általános tendenciaként említi a szakirodalom, hogy a metaforák eltűnnek a fordításokból a félreértés-félreértelmezés elkerülése érdekében, de vajon minden prófétai könyv fordítására jellemző ez a sajátosság? Mennyivel más az esztétikai hatás a költői jelleg megváltoztatásával? A szóképeken kívül az alakzatok és az irodalmi gondolkodás is alárendelődik az értelmezés primátusának? Egyáltalán: az értelmezés fölötté áll az irodalmiságnak, az esztétikai szempontoknak? Mivel a Targum Jonatán még terjedelmesebb, mint a bibliai prófétai irodalom maga, példáim arra elegendők, hogy felhívjam a figyelmet az értelmezői kód és a költői nyelvhasználat kapcsolatának problematikájára.

**A római katonák zsoldjának és végkielégítésének vizsgálata
Augustus uralkodásától**

A római Birodalom története szinte egybeolvad annak hadtörténelmével, hiszen az állam fokozatos terjeszkedésének legfőbb eszköze a hadsereg volt. Az egykori város növekedése főként háborúkkal elfoglalt területekkel bővült, így a haderő folyamatos fejlesztése és az új kor kihívásaira adott válaszok meghatározóak voltak Róma történelmében. A római hadsereg az idők folyamán rengeteg változáson ment keresztül, mely során mind a hadsereg szervezete, mind a katonák jövedelme, juttatásaik típusa és mértéke is átalakult. Ezen változásokhoz szükség volt egy jelentős gazdasági háttér kialakítására. A katonák zsoldjának vizsgálata a római gazdaságtörténet máig fő kérdése. Előadásomban áttekintem az eddigi kutatások eredményeit és ezeket elemezve törekszem egy olyan összefoglalásra, mely csapatnemenként és rendfokozatonként elkülönítve vizsgálja a római katonák zsoldját.

Visszaemlékezés és önismeret Plótinusnál

Vitatott kérdés a szakirodalomban, hogy a visszaemlékezés platóni elmélete jelen van-e, és ha igen, milyen jelentőséggel bír Plótinus filozófiájában (ennek összefoglalásához lásd Helmig 2012). Előadásomban amellet érvelek, hogy Plótinus kidolgozott visszaemlékezés elmélettel rendelkezik, amely szorosan összekapcsolódik a lélek önismeretének problémájával, és ezáltal nem csupán ismeretelméleti, hanem etikai szempontból is központi jelentőséggel bír. Elemzésem középpontjában az *Enn.* IV 3. 30 fejezet áll, melynek gondolatmenetét további párhuzamos szövegek (III 8. 6. 18–29; I 4. 10. 1–16; I 2. 4. 20–25) bevonásával világítom meg. Értelmezésem szerint a visszaemlékezés alanya a racionális lélek, amely a formákat a *logosok*on keresztül ismeri meg. A *logosok* a formák képmásai a lélekben, amelyek egyszerismind a lélek lényegét alkotják (VI 2. 5. 11–17). A visszaemlékezés ily módon reflexív aktus, amennyiben a lélek saját belső tevékenységének azaz lényegének megismerésére irányul. A visszemlékezés folyamatában a reprezentációs képesség (*phantasia*) központi szerepet tölt be. A reprezentációs képesség lehetőséget ad a lélek számára, hogy saját tartalmait közvetetten, reprezentációkon keresztül ismerje meg, és ezáltal tudomást szerezzen róluk.

Mikor született I. Manuél Komnénos bizánci császár?

Előadásomban azt szeretném vizsgálni, hogyan állapítható meg I. Manuél Komnénos bizánci császár születési dátuma az egymásnak ellentmondó történeti források tükrében. Két időpont körvonalazódik a források alapján: Theodóros Prodromos és Michaél Italikos beszédei Manuél születését apja, II. Ióannés Komnénos 1118-as trónra lépéséhez kapcsolják; Ióannés Kinnamos történeti munkája szerint pedig Manuél a neokaisareiai csata (1140) idején még nem töltötte be a 18. életévét. Előadásomban igyekszem összeegyeztetni ezeket az eltérő nézőpontokat, és megvizsgálni, hogy milyen szerepet játszanak a császár ábrázolásában, figyelmet fordítva a bizánci történetírás sajátosságaira, különös tekintettel arra, hogy miként használja fel a klasszikus görög hagyományt a császár alakjának megformálására.

Heyne Aeneis-kommentárja(i) és a Vergilius-értelmezés új korszaka

Christian Gottlob Heyne Vergilius-kiadására és kommentárjára joggal gondolunk úgy, mint amely megújította a vergiliusi életműnek a humanizmus idején és a kora újkorban (túl)burjánzó exegézisét, és ezzel sok tekintetben megalapozta a modern Vergilius-interpretációt. Ez az értékelés egy harminc éves folyamatot sűrít egyetlen pillanatba. Heyne ugyanis (a rövidített, iskolai használatra szánt változatokat nem számítva) három kiadást készített Vergilius-kommentárjából, melyek tudományos pályájának különböző fázisait képviselik: az első kiadás 1867–1875 között jelent meg, a második 1887–1889, a harmadik pedig 1797–1800 között. (Ezeket egészítette ki 1832–1833-ban a Georg Wagner által bőségesen kiegészített „negyedik kiadás”.) Az előadás a „közeli” és „távoli” olvasás módszerét egyaránt alkalmazva az *Aeneis*-kommentár három kiadásának tartalmi és terjedelmi összehasonlítására vállalkozik azzal a céllal, hogy bemutassa Heyne kommentátori stratégiájának, az eposz különböző szakaszaira fordított értelmezői figyelmének, illetve – néhány kiválasztott szöveghely példáján – interpretatív álláspontjának alakulását.

Jallosics András, egy 19. századi neolatin papköltő

Jallosics András (1791–1862) piarista szerzetes papköltőként és latin nyelvű alkotóként a XIX. század második felére átnyúló munkássága révén egy évezredes hagyomány egyik utolsó, a maga korában nemzetközileg is jegyzett képviselője. A római Accademia Tiberina tagjaként olyan kiemelkedő személyiségek sorába tartozott, mint Enrico Fermi, Marie Curie, Salvatore Quasimodo, Liszt, Croce vagy Rossini. Az előadás bemutatja Jallosicsnak a 19. század második harmadában kibontakozó pályáját, beleértve két gyűjteményes kötetét (1855 és 1862), költői műfajait, poétikáját, műveinek szövegkritikai problémáit, illetve verselésének sajátos metrikai jegyeit.

Görög jóskok a római hagyományban – Statius *Thebais*ának jóslásjelenete

A *Thebais* 3. énekében (440–574) igen részletesen kidolgozott jóslásjelenet szerepel, amely a görög mitikus hagyomány szempontjából különleges, és egyéb tekintetben is egyedülálló az epikus költészetben. Az előadás ezt a jelenetet vizsgálja két kérdést helyezve a középpontba: 1. Mit és miért változtat Statius a görög hagyományon? 2. A jelenet sajátosságai milyen kapcsolatban vannak a divináció római felfogásával és a korban kitapintható, jóslásról folyó vitákkal?

A bikavérrel történő mérgezés antik toposának eredete

Az előadás célja, hogy bemutassa és megvizsgálja az Aisón, Midas, III. Psammétichos, Smerdis, Themistoklés és Hannibál történeteiben fellelhető egyetlen közös elemet. Első ránézésre a felsorolt személyek között semmilyen összefüggést nem találunk, azonban mindannyiukról fennmaradt egy olyan hagyomány, miszerint úgy lelték végzetüket – ki önszántából, ki nem –, hogy bikavért fogyasztottak. Az nem igényel hosszabb magyarázatot, hogy a vér elfogyasztása – sem a bikáé, sem más élőlényé – nem okoz halált, nem is mérgező, számos kultúrában pedig épp ellenkezőleg, ételek alapanyagaként használatos. Az előadás első része bemutatja a mérgező bikavér ókori görög és római tudományos hátterét, ami az egyik alapját képezte ennek a hiedelemnek. Az előadás második egysége a hagyomány eredetét próbálja meg azonosítani. Mivel a szövegekben szereplő személyek mind az ókori keletről származnak (Themistoklés kivételével, azonban ő is ebben a térségben, a kis-ázsiai Magnésiában halt meg), így joggal feltételezhetjük, hogy a görög-római topos valamilyen orientális eredetre vezethető vissza. Ennek kiderítésére megvizsgáljuk a keleti, elsősorban mezopotámiai, anatóliai és egyiptomi vérhez és iváshoz fűződő rituálékat és hagyományokat.

**Az *Ámor* és *Psziché*-történet alakváltozatai Borbély Szilárd
*Halotti Pompájában***

Borbély Szilárd költészetét alapvetően meghatározzák intertextuális vonatkozásai. A *Halotti Pompa*, különösen annak második kiadása poétikai fordulatot hozott a szerző pályáján. Ennek legfontosabb vonása, hogy Borbély szövegei rendkívül összetetté válnak a szövegköziség szempontjából, és a zsidó és keresztény hagyományok olyan összekapcsolása figyelhető meg bennük, mely bonyolult kultúraközi diskurzusokat hoz létre. A Borbély-filológia az utóbbi években úttörő munkát végzett ennek feltárásában, ugyanakkor adós maradt annak tisztázásával, milyen szerepet játszik ebben az *Ámor* és *Psziché*-történet, mely a Borbély-kötet egyik pillérét képezi. Az apuleiusi elbeszélés újraírásának összetettségéhez hozzájárul, hogy Borbély a mítoszt barokk és klasszicista befogadástörténetével együtt vonta be verseibe. Az előadás ennek a legfontosabb csomópontjait kívánja megvilágítani.

**Philoponos kommentárja értelem és test szétválasztásáról az
aristotelési *De anima* III 4 alapján**

Aristotelés érvelése azon a feltételezésen nyugszik, hogy az értelem nem keveredik a testtel, és nincs kitéve az abból származó káros hatásoknak. Következésképpen nincs testi szerve. Aristotelés művéhez fűzött kommentárjában (CAG XV, 517. 34 kk.) Philoponos (vagy közeli tanítványa) részletesen hivatkozik az aphrodisiasi Alexandros magyarázatára és számos ponton kritizálja azt. A kritika nemcsak a peripatetikus és a platonista filozófus érdekes nézetkülönbségére világít rá, hanem arra a megközelítésre is, amely Alexandros Aristotelés *De animájához* írt, mára elveszett kommentárjában lehetett. Philoponos kifogásai mind a terminológiát, mind az érvelés szerkezetét érintik. A *noust* hármasság értelemben veszi: potenciális, diszpozíciós, valamint diszpozíciós és tényleges (520. 7–21). Alexandrosszal ellentétben azonban a platonista kommentátor ragaszkodik ahhoz, hogy a diszpozíciós és tényleges értelem nem kívülről jön. Ez mindvégig emberi értelem (520. 19–21). Következésképpen az ő olvasatában a *De anima* III 4 az emberi értelemmel foglalkozik anélkül, hogy utalna a külső hatásokra. Szintén bírálja Alexandros azon javaslatát, miszerint az értelem lényegileg formátlan (519. 17–37) – hivatkozik a *De anima* III 8 (432a2) tézisére, miszerint az értelem a formák formája –, ami lehetőséget ad számára, hogy taglalja az értelem pozitív természetét, és ezt felhasználja a III 4 érvelésének átstrukturálására. Rekonstrukciójában az emberi racionális lélek még akkor sem rombolható le, ha külső hatásoknak van kitéve „(olyan, mint az érzéki észlelés” 429a13-4). Ezek a hatások ugyanis nem destruktívak, hanem tökéletesítenek, amennyiben aktiválják az értelmet (516. 33–517. 3). A platonista kommentátor megőrzi az aristotelési megközelítés egyes hülémorfikus elemeit. Sőt, ami a gondolkodás bennünk való felkeltését illeti, annak magyarázatára a

tökéletesítő hatás (affekció)fogalmát vezeti be (517. 3–5; 522. 13). Ezt fogalmat arra használja, hogy elkerülje azokat a buktatókat, amelyekkel néhány korábbi neoplatonista szembesült, amikor a lélek abszolút hatásmentességéhez ragaszkodott. A kritika Philoponos megközelítését közel hozza néhány modern olvasathoz, amelyek elválasztják a 4. fejezetben tárgyalt értelmet az 5. fejezetben vizsgált isteni értelemből.

**Egy magyar jezsuita javaslatai az „eretnekségek kiiktatásáról” a
16–17. század fordulóján**

Szántó (Arator) István, a jezsuiták első nemzedékének jelentős magyar képviselője szinte egész élete során folyamatosan és elszántan küzdött a reformáció ellen a katolikus hit helyreállítása érdekében. Bárhol is szolgált, minden tevékenységének végső célja ez volt: Rómában magyar gyóntatóként a papképzés előmozdítására megkísérelte létrehozni a Collegium Hungaricumot; magyar nyelvű imádságoskönyvet állított össze; erdélyi tartózkodása idején a fejedelem által támogatott iskola alapításán kívül számos hitvitát folytatott a protestánsokkal; elkezdte (és egyes vélemények szerint be is fejezte) a Biblia magyar nyelvre fordítását; elkészítette a Korán cáfolatát stb. Műveinek nagy része azonban sajnálatos módon elveszett, ám nagyszámú és gyakran terjedelmes leveleinek jó része fennmaradt. Az 1600-as évből fennmaradt levelei és egy rövid, összefoglaló írása (*Brevis et succincta descriptio, quo tempore et qua occasione haereses in Ungariam et Transylvaniam fuerint invectae, quem progressum habuerint, et quis modus sit eas exstirpandi*) megmutatja, hogy az idősödő Szántó – hosszú évek tapasztalatai alapján – hogyan látja a katolicizmus helyzetét kora Magyarországon, milyen módszerekkel és intézkedésekkel véli visszaszoríthatónak a protestáns felekezetek térnyerését. Az előadásban Szántó javaslatainak elemzésére kerül sor.

Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK

Károli Gáspár Református Egyetem BTK

**καὶ αὐτὰ οὐκ ἄνθρωποι μόνον ἀλλὰ καὶ θεοὶ εὐρίσκονται: Isten-
örökösök nyomában**

Róma törvényei szerint egyes isteneket érvényesen lehetett végrendelettel örökösnek nevezni. Miként történt mindez a gyakorlatban? Hogyan és miért alakult ki ez az intézmény? Különböző jogtudósok, történétírók másként válaszolták meg ezeket a kérdéseket. Azonban a kérdést illetően nemcsak Cassius Dio, Ulpianus, Paulus, Imperator Leo vagy akár a 18. századi Franz Carl Conradi eltérő véleményei között, hanem a fennmaradt ókori végrendeletek között is ellentmondások feszülnek. Előadásomban ezeket a kérdéseket fogom megválaszolni, illetve kísérletet teszek az ellentmondások feloldására is, míg a különböző istenek örökösnek nevezésével és ezeknek az örökösöknek az hagyaték megszerzésének módjával kapcsolatos eltérő megközelítéseit ókori források elemzésén keresztül vázoló fel.

**A vallási devianciáról ókori szemmel - Theophrastos és
Plutarchos babonás embere**

A vallási deviancia kérdése mind Theophrastos, mind Plutarchos műveiben hangsúlyos szerepet kap. Előbbi humorosan, jellemrajzai révén, utóbbi filozófusi szemmel közelít a problémához, véleményük azonban hasonló: szerintük az ember, aki rosszul viszonyul az isteni szférához, retteg az istenektől, az egyúttal képtelen közösségben létezni. A vallási normaszegés kérdése ugyanakkor fölveti azt a problémát, hogy ki(k)nek a normáit szegik meg az általuk kritizált egyének? Vannak olyan szabályok, irányelvek a görög vallásban, amelyek Theophrastostól és Plutarchostól függetlenül léteznek? Nem pusztán arról van szó, hogy a filozófusi-műveltségi elit számára az emocionális vallásosság legtöbb megnyilvánulása devianciaként hat? Vagy arról, hogy ha a vallás tudáson alapul, amint azt számos filozófus gondolja, akkor utóbbiak óhatatlanul is a tudáshiányból eredő vallásosság kritikájában lesznek érdekeltek? Az előadás a fenti kérdésekre a két szerző írásait elemezve, ill. a feliratos anyag bevonásával keresi a választ.

Robigalia

Egy különleges áldozat politikatörténeti és vallástörténeti aspektusai

Robigo istennő és ünnepe, a Robigalia az egyik legkülönlegesebb fehér foltja a római vallás történetének. Az ünnepről legrészletesebben fennmaradt forrásunk Ovidius *Fastija*. Ám ez a leírás nem oszlatja el a homályos részleteket, hanem még inkább megbonyolítja a modern kutató munkáját. A szakirodalomban többen is kiemelték már, hogy az auctor Robigaliáról szóló leírása költői konstrukció, amelynek elsődleges célja, hogy leplezze a *pax Augusta* mögött meghúzódó politikai és vallási konfliktusokat, feszültségeket. Ebből kifolyólag igen nehéz megállapítani azt, hogy mi lehetett az eredeti célja a Robigalia ünnepének, kihez és milyen okból kifolyólag fohászokdtek a rómaiak és hogy milyen istenség lehetett Robigo Ovidius sajátos konstrukciója előtt. Előadásomban arra keresem a választ, hogy miért kellett Ovidiusnak átalakítania az ünnepet? Miért kap hangsúlyos szerepet és részletes leírást a *Fastiban*? Valamint miként viszonyul ez a „furcsa” szertartás Augustus politikájához, különösen a *pax Augusta* ideájához?

Apollo mindig legyőzi Marsyast: politika és reprezentáció a Kr. e. 1. század eleji Rómában

A rendelkezésre álló numizmatikai adatok nyomán biztosan állítható, hogy a Kr. e. 92 és 80 közötti évek római pénzverésének legnépszerűbb alakja Apollo volt. A Szövetséges-háború, illetve Marius és Sulla polgárháborújával vészterhes időszakról van szó. Valamilyen oknál fogva ebben a tizenkét évben a római pénzverőhivatalok a külső és belső közönség számára is Apollón keresztül akarták reprezentálni magukat. A polgárháborúban mindkét politikai frakcióból találunk több tagot, akik Apollót és szimbólumait választották ön-reprezentációul. Előadásomban ennek a jelenségnek miéértjére kérdezek rá. A kibocsájtók proszópográfiai vizsgálata mellett a veretek ikonográfiájából, illetve a szükös – jóval későbbi – historiográfiai anyagból két motívum tűnik ki: Apollo, mint a kríziskezelés egyik bevett istene, a *res publica* politikai és szakrális egységét szimbolizálta, illetve ekkor jelenik meg elsőként az „aranykorba” és az új *saeculum*ba átvezető isten megtestesítőjeként. Végezetül előadásomat Sullával zárom, aki Apollót és ezeket az apollói motívumokat végleg kiaknázta a római politikát átformáló uralma során.

Egy ókeresztény exorcizmus skorpiócsípés és kígyómarás ellen

Kevés olyan ókeresztény imát ismerünk, amelynek forrásanyaga visszavezethető a negyedik századig, és még kevesebbet használ az egyház ezek közül egészen a modern időkig. Ilyen hosszú dokumentációval szinte csak néhány, köztiszteletben álló és széles körben használt eucharisztikus ima és keresztelőformula vagy -ima esetén rendelkezünk. Ezért számít egészen különlegesnek egy kígyómarás elleni kora keresztény exorcizmus, amelynek legkorábbi, kopt nyelven fennmaradt papiruszát a negyedik századi Kellisből (Dakhla-oázis) maradt fenn, de az imát egészen a 19. századig másolták bohairi kopt nyelvű euchologionokban, és görög nyelvű változata eljutott Dél-Itáliába is, ahol bekerült egy 10. századi imakönyvbe. Előadásomban az exorcizmus kézíratait és fennmaradt redakcióit fogom ismertetni, amelyek javarészt eddig is ismertek voltak papirologusok vagy liturgiátörténészek számára, azonban a tudományterületek szeparációja miatt eddig senki sem hozta őket összefüggésbe egymással. Az exorcizmus különlegességéhez az is hozzátartozik, hogy az írnokok hol mágikus imák között, hol pedig a hivatalos liturgikus imakönyvekbe másolták, így története remekül szemlélteti a mágia és a liturgia közötti porózus, folyton változó határokat. A különböző redakciók, bár ugyanazt a sémát követik, jelentősen eltérnek egymástól, így az exorcizmus szöveg hagyománya a korai keresztény imakultúra orális jellegét és redakciós technikáit is jól illusztrálja.

Platón a szolidaritásról

Nyilvánvaló, hogy Szókratésznek volt altruista (a saját javától, boldogságától független) motivációja, amikor az athéniakat tanítva jót tett velük, és talán az állam öreinek is, akik nem a saját boldogságuk érdekében vállalják a vezető szerepet. Kérdés azonban, hogy mit gondolt arról Platón, hogy általában az embereknek van-e, illetve kell-e, hogy legyen altruista motivációja, amikor a közösség vagy a maguknál rosszabb helyzetűek érdekében cselekszenek (másképpen: altruista-e a platóni eudaimonizmus). Ha igen a válasz erre a kérdésre, akkor még azt a kérdést is fel kell tenni, hogy Platón szerint mi az altruizmus alapja, vagyis hogy miért cselekszik néha az ember úgy, hogy motivációja kizárólag vagy legalábbis elsősorban a másik ember érdeke. A kérdések megválaszolásához ki kell térni többek között olyan platóni gondolatokra, mint a polgárok közötti testvéri összetartozás vagy az állam, valamint az igazságosság eredete és szerepe az ember boldogságában, de olyan irracionális tényezőket is figyelembe kell venni, mint amilyen a vallási meggyőződés vagy az együttérzés.

HUN-REN Irodalomtudományi Intézet

MTA-BTK Lendület Humanista Kánonok és

Identitások Kutatócsoport

**16. századi magyar politikai viszonyok egy ferrarai szemével –
Celio Calcagnini De concordíája**

Celio Calcagnini ferrarai humanista Ippolito d'Este egrai püspök kíséretének tagjaként 1517-ben érkezett a Magyar Királyságba és másfél évet töltött az országban. Ez idő alatt (és távozása után is) számos magyar humanistával levelezett, illetve a kopernikuszi világméretű megdőlésező csillagászati műve, a *Quod caelum stet, terra moveatur* is az országban született. E gazdag életmű egyik kiemelkedő darabja a Szatmári Györgynek ajánlott *De concordia*, amely reflektál a magyar politikai viszonyokra és azzal kapcsolatos aggályait fejezi ki. Calcagnini számos antik (görög és latin) irodalmi példával igyekszik meggyőzni a magyarokat a török elleni európai összefogás szükségességéről, ugyanakkor ezek révén kívánja felhívni a figyelmet arra, hogy ellenkező esetben milyen sors vár az országra. Előadásomban ezen források ismertetésére, jellegzetességeinek bemutatására vállalkozom, kitérve az általános műfaji sajátosságokra, valamint Calcagnini esetleges egyedi vonásaira is.

Miben hasonlít Alexandros Semiramisra, avagy hogyan jelenik meg a legendás uralkodónő az Alexandros-történetírásban?

A főbb Alexandros-történetírók mindegyike lejegyez olyan történetet, melyben főhősük, Alexandros vágytól (*pothos, cupido*) égve követi a mitológiai hősök – Héraklés és Achilleus –vagy istenek – elsősorban Dionysos – útját és cselekedeteit. Nem elégszik meg azonban példaképei követésével (*imitatio*), Alexandrosról lévén szó folyamatosan felülmúlni igyekszik azok nagyszabású tetteit (*aemulatio*). A kutatók körében mára *communis opinio*, hogy ezek az Alexandros *imitatióját* és *aemulatióját* megörökítő történetek jó része valóban Alexandros korában keletkezhetett, s így létrejöttüket vélhetően maga az uralkodó sugalmazta bizonyos politikai célok elérése érdekében. Természetesen ezek között vannak olyanok is, melyek biztosan Alexandros halála után keletkeztek, s így egyértelműen irodalmi koholmánynak tekinthetők. Néhány forrás, így Strabón, Curtius Rufus és Arrianos azt is megörökítette, hogy Alexandros ismerte Kyros és Semiramis tetteit, tisztelte és csodálta őket, s arra törekedett, hogy kövesse példájukat. Ezekben a leírásokban Alexandros a két uralkodó követőjeként, s – szokásához híven – tetteiket felülmúlni igyekvő vetélytársként jelenik meg. Strabón és Arrianos Kyros és Semiramis nevét kivétel nélkül együtt említi, így tesz Curtius Rufus is történeti munkájában a két uralkodó legelső említésekor (VII 6. 20). A vizsgálatunk szempontjából releváns második szöveghelyen (IX 6. 23) azonban Kyros nélkül, csupán Semiramis neve és tettei kerülnek felelmeletésre egy Alexandros szájába adott buzdítóbeszédben. Curtius Rufus e sajátos megoldására felfigyelve előadásomban a következő kérdésekre keresem a választ:

1. Van-e nyoma annak, mely elsődleges források beszámolóit használhatta Strabón, Arrianos és Curtius Rufus a Kyros és Semiramis cselekedeteit felelmegető leírásukban?
2. Miért nem említi a többi Alexandros történetíró, így Diodóros, Iustinus (valamint a Metzi Epitomé szerzője) Semiramis – és Kyros nevét – Alexandrosszal kapcsolatban?
3. Miért hullik ki Kyros alakja Semiramis mellől, vagyis Curtius Rufus miért csupán Semiramis nevét használja az Alexandros szájába adott beszédben?

Vulgáris latin jelenségek a *Tabulae Pompeianae Sulpiciorum* jogi dokumentumaiban

Guiseppe Camodeca 1999-ben publikálta a *Tabulae Pompeianae Sulpiciorum* (TPSulp) gyűjteményét, amely a Sulpicius bankárház dokumentumainak gyűjteményét jelenti, konkrétan 127 jogi felirat viaszostáblákon fennmaradt szövegét. Ezek a feliratok 283 nyelvészeti adatot, i. e. a klasszikus latin normanyelvtől eltérő vulgáris latin jelenséget tartalmaznak, amelyeket a “Computerized Historical Linguistic Database of the Latin Inscriptions of the Imperial Age (LLDB: <http://lldb.elte.hu/>)” nevű adatbázisban rögzítettem. Előadásomban ezen nyelvészeti adatokat kívánom elemezni. Ami igazán sajátossá teszi a TPSulp corpusát az az adatok megoszlása az egyes dokumentumok között. A 283 adat többsége, konkrétan 192 adat, öt feliratról származik, amelyek jogi szempontból is összefüggő ügyleteket takarnak, a bankárcsalád egyetlen kliensi köréhez tartozó okiratokkal: 46 adat a TPSulp 54-ről; 46 adat a TPSulp 51-ről; 37 a TPSulp 16-ről; 20 a TPSulp 67-ről; és 16 a TPSulp 45-ről. Az öt felirat további közös jellemzője, hogy a nyelvi adatok csak a dokumentum scriptura interior-jában szerepelnek, amelyet a szerződő felek egyike, és nem a bankárcsalád hivatalos, képzett scriptora írt. Az adatok ilyen megoszlása felveti a kérdést, hogy vajon a szerződő felek társadalmi háttere befolyással lehetett-e a TPSulp e nyelvészeti jelenségére. Mivel a nyelvi adatok adatbázis alapú kutatására eddig nem került sor, ezért előadásomban ezzel a kérdéssel kívánok alaposabban foglalkozni.

Epikuros és az idő fogalmai

Az epikureus filozófiában az időnek meglehetősen alacsony ontológiai státusza van: mindössze akcidensek akcidense, csupán egy jelenség, ami felveti annak a kérdését, hogy vajon jogosak-e azok a modern értelmezések, amelyek szerint Epikuros az időt atomi szerkezetűnek gondolta el, ami viszont erősebb ontológiai státuszt látszik implikálni. Az elsődleges és a másodlagos (papirusz)források vizsgálatából az derül ki, hogy az epikureusok több időfogalmat dolgoztak ki, köztük az atomi idő fogalmát is, az viszont továbbra is nyitott kérdés, hogy vajon az összes epikureus időfogalom, és köztük talán a legfontosabb, az idő atomi fogalma Epikurosnek vagy csak követőinek tulajdonítható. Előadásomban az előbbi mellett kívánok érvelni, a szokásos történeti előzmények, Aristotelés atomista kritikája és a megarai Diodóros Kronosnak tulajdonított atomista érvek részletes áttekintése helyett elsősorban arra koncentrálva, hogy az idő atomi minimumokra osztása milyen természetfilozófiai és etikai problémáknak implicit előfeltétele már Epikurosnál is.

Az antik átoktáblák befogadástörténete

Az első átoktáblát 1817-ben vagy korábban találták a brit Lydney Park területén (RIB 306). A 19. század második felében, amikor az ásatási módszerek finomodtak, százával azonosítottak átoktáblákat Rómában, Karthágóban és a tunéziai Sousse-ban (Hadrumentum). Richard Wunsch 1898-ban példamutatóan kiadta egy róma városi lelőhely corpusát, 1904-ben pedig A. Audollent – a szintén Wunsch által kiadott athéni tábláktól eltekintve – 1904-ben egy kötetben jelentette meg az addig előkerült összes, vagyis 305 átokszöveget. A kiadók azonban nem egyeztek meg abban, hogy pontosan hogyan is nevezzék ezeket a leleteket. Voltak, akik *devotió*ként, mások *Verfluchungstafel*ként hivatkoztak rájuk, és hol a gnosztikusokhoz, hol pedig a Séth-hívőkhöz kötötték keletkezésüket. Az előadás addig követi az első lépéseit e kutatásnak, amíg ki nem alakult a ma ismert terminológia: *defixiones*.

Macskafélék a Kr. e. 4. évezred végi és 3. évezredesi Mezopotámia művészetében: Futó/ugró nagymacskákat ábrázoló szobrocskák a Musée du Louvre gyűjteményéből

Ha macskafélékről s elsősorban nagymacskákról beszélünk, az ókori Mezopotámiában (és általában véve a Közel-Keleten) az oroslánok fontos szerepet töltek be, amit jól mutatnak a fennmaradt ékírásos és képi források is. Mellettük a leopárdok, illetve talán a gepárdok is jelen vannak elsősorban a Kr. e. 4–3. évezredben, bár utóbbi esetében a beazonosítás nehézkes, hiszen nincs konszenzus az akkád és sumer megnevezéseket illetően, valamint a képi ábrázolásokon sem egyértelmű, hogy épp gepárdot látunk-e, mert például a pecséthengerek esetében a faragásnál alkalmazott technika még nem tette lehetővé az állat foltos mintázatának megjelenítését. Az ókori mezopotámiai leopárdszobrok tekintetében elmondható, hogy azok az állat testtartása alapján négy csoportra oszthatók, melyek közül jelen előadás egyre, a futó/ugró macskaféléket ábrázoló szobrocskák bemutatására fókuszál, különös tekintettel a Musée du Louvre-ban őrzött hat, eddig publikálatlan darabra. A vizsgált tárgycsoportban megjelenítésre került macskafélék azonosítása szintén nem egyszerű feladat, mert habár némely tárgyon láthatók pöttyök, az nem feltétlenül jelenti azt, hogy az állat egy foltos nagymacska (leopárd vagy gepárd).

***Desidia lectionis* – adalék a *Vallomások* korabeli befogadástörténetéhez**

Augustinus *Vallomások* című műve 397 és 401 között keletkezett, ebben a hippói püspök Istenhez szóló önfeltárással bemutatja addigi életét, bevallja bűneit. A mű terjesztése, másolása már akkor elkezdődik, mikor még csak a X. könyvig készült el a szöveg. A források tanulsága szerint nem csak keresztények olvasták, manicheusok, pogányok is ismerték, a hippói püspök vitázó ellenfelei pedig vitáikban Augustinus ellen használták fel. Magában a *Vallomások* szövegében a szerző ír reménybeli olvasóiról is, akik a szöveg olvastán mélyen megindulnak majd és szívük felébred az igazságra. A jóknak gyönyörűségére szolgál majd, akik azonban csak más életének kifürkészésére vágynak, azok nem veszik hasznát. Az augustinusi levélcorpusban fennmaradt Consentius-levelet vizsgálom a *Vallomások* korabeli olvasásával kapcsolatban. Consentius tizenkét évvel korábban szerezte meg a *Vallomások* szövegét, de saját bevallása szerint négy évvel a levél megírása előttig csak két-három lapot olvasott el belőle. A levélből megtudhatjuk, hogy a Baleari-szigeteken élő buzgó katolikus Consentius hogyan gondolkodik a magányos olvasásról és az írásról, és vajon a szorgalmas olvasás és ítéletalkotás fáradtsága nélkül is el lehet-e jutni a tudományhoz és az igazság ismeretéhez. Consentius olvasástól való idegenkedése (*fastidium lectionis*) nem tartotta vissza attól, hogy maga is írjon és műveket alkosson, számítva jövőbeli olvasói figyelmére.

**Az első századok „keresztény” házasságai a római és a
rabbini jog keretrendszerében**

Amikor Szent Pál megfogalmazza a házasságról (és a vegyesházasságról) szóló tanítását, teszi ezt korának zsidó, illetve hellenisztikus (római) jogi közegében, ahol a házasságnak pontos definíciói voltak. Az első keresztény írók pedig ezeket a szakaszokat kommentálva fejtik ki nézeteiket a „keresztény” házasságról, a jeruzsálemi templom 70-ben történt lerombolása után – és ezzel együtt a zsidóságnak a diaszpórába való kiáramlásával, s a rabbini jog helyi érvényének gyengülésével – , majd a 212-es Caracalla féle, a római polgárjogot minden szabad polgárnak megadó rendelkezése után (mely óhatatlanul magával hozta a birodalom szabad polgárainak a házasságkötésre vonatkozó jogi helyzetének a megváltozását is). Szerzőink szükség szerint egy némiképp módosult jogi helyzetben teszik már ezt, ahol szavaik – a jogi helyzet változásának függvényében – már nem feltétlen jelentik ugyanazt, amit az apostol idejében értettek alatta, s nem feltétlen jelentik ugyanazt, amit akár egy generációval korábban gondoltak az érintett szakaszokról az általunk vizsgált keresztény szerzők. Az előadás arra vállalkozik tehát, hogy ezt a változást néhány szerző (Alexandriai Kelemen, Órigenés, Salamisi Epiphánios stb.) szöveghelyeiből kiindulva bemutassa, s ezzel a patrisztikus korra alkalmazott jogi *Sitz-im-Lebennel* jobban megvilágítsa az érintett szerzők (keresztény) házasságra vonatkozó gondolatait.

Egy fejtámasztöredék azonosítása a Louvre Egyiptomi Gyűjteményében

A Louvre Egyiptomi Gyűjteményének egyik érdekes, publikálatlan darabja az N 4224-es számú tárgy (<https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010079537>), amelyet a múzeum munkatársai egy bútorpanel töredékeként azonosítottak (*panneau de meuble* [?]). A fából készült darab a Louvre raktárában található: a tárgy a vertikális tengely mentén, középen kettétört, baloldala elveszett, jobboldalát pedig egy profilból ábrázolt, szakállas alak elülső része díszíti. Az alak felajzott íjat és nyilat tart a kezében, amint éppen lövésre készül. A múzeum leírása alapján a tárgy valószínűleg Bészt ábrázolja. Az előadásom ennek a bútoreszemnek az elemzését ismerteti. A tárgy kézbevétele és alapos vizsgálata ugyanis lehetővé tette, hogy meghatározzam a tárgy pontos típusát, megmagyarázzam a jelenet jelentését, összeállítsam azoknak a tárgyaknak az európai corpusát, amelyek Bészt ugyanilyen ikonográfiai típus szerint ábrázolják, és javaslatot tegyek arra, miért, hogyan és potenciálisan mikor kerülhetett sor a tárgy átalakítására abban a formában, amelyben ma is látható.

Asszír királyi genealógia az OSZK latin nyelvű kézírataiban

A középkori laikusok napi vallásgyakorlásából ismert könyveinek kedvelt illusztrációja volt a Jézus leszármazását megörökítő fa, Jessze fája, amely egészoldalas miniatúráktól a részletesen kidolgozott iniciáléig ékesítette a latin nyelvű kéziratokat. Kevésbé díszes, ám rendkívül népszerű volt Jézus genealógiájának másik ábrázolása is, amely nemcsak kódexekben, hanem önálló elemként tekercseken, lapokon is megjelent. A *Genealogia Christi* több mint kétszáz példányban maradt fenn a 12–15. századból; a kompozíció és kidolgozása a párizsi *Petrus Pictaviensis*hez köthető (Peter of Poitiers, 1130–1205, *Compendium historiae in genealogia Christi*), vizuális elrendezése miatt pedig a családfa-ábrázolásokból ismert ágrajzos szerkezet egyik őséneke tekintik. Jézus leszármazásának korszakokra bontását és időbeli elhelyezését az érintett városok és birodalmak meghatározó királyainak felsorolásai és időnként ábrázolásai is segítik, amelyek Jézus genealógiájával párhuzamosan futnak a lapon. Assziriológus és kodikológus szemmel érdekes elem ezek közül az asszír királyok genealógiája. Előadásomban ennek a hagyományát és alakulását vizsgálom meg az Országos Széchényi Könyvtár kéziratok állományában őrzött két darab, a Cod. lat. 127 és Cod. lat. 237 bemutatásán keresztül.

A retorika művészete és a gyilkosság művészete: Cicero és a detektívregények kapcsolata –Steven Saylor esete Ciceróval

A posztmodern irodalom intertextuális valósága magában hordozza azt is, hogy a különböző irodalmi korszakok klasszikus, kanonizált alkotásai újra terítékre kerülnek és a rendelkezésére álló eszközök segítségével újra használják és újrahasznosítják ezeket. Az amerikai kulturális környezet a kezdetek óta valamilyen dialógusban áll a klasszikus antik kultúrával a maga egészében. Ennek intenzitása és fókuszpontja, bár időnként változott, nem szűnt meg létezni soha. Az ilyen irányú érdeklődésnek köszönhető, hogy a klasszikus római irodalom olyan posztmodern populáris irodalmi kategóriában is megjelenik, mint a detektívregény. Előadásomban ennek az intertextuális játéknak egy szeletére szeretnék rávilágítani Steven Saylor két regénye kapcsán, amelyek híven tükrözik a posztmodern irodalom sajátos technikáját.

Lab'ayu helye a fáraó dél-kánaáni vazallusai között

A tervezett előadás célja bemutatni az amarnai diplomáciai levelezés dél-kánaáni csoportjából az ún. Lab'ayu afférhez köthető dokumentumok hálózatelemzési módszerrel történő vizsgálatának eredményeit. Jóllehet, már sokféle módszerrel vizsgálták az amarnai levelek világát, a hálózatelemzés módszereit a közelmúltig igencsak szórványosan alkalmazták erre a diplomáciai dokumentumgyűjteményre (újdomságnak számítanak e téren Eric Cline és Diane Cline kutatásai). Kutatásomban az ún. Lab'ayu-affér körül kialakult kapcsolati hálókra összpontosítok, és arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen interakciók történtek a hálózat „tagjai/csomópontjai” között, milyen diplomáciai és személyközi kapcsolatok alakultak ki, ezek hogyan változtak, és hogyan vonták maguk után az erőviszonyok alakulását a térségben, illetve pontosíthatjuk az egyes szereplők jelentőségét (hiszen például a központiség- és presztízs-mutatók kiszámítása olyan információt jelent, amely a szövegek egyszerű olvasásából nem lesz azonnal nyilvánvaló). Azáltal, hogy hálózatelemzési módszereket használva megkíséreljük meghatározni Lab'ayu helyét a fáraó dél-kánaáni vazallusai között, hozzájárulunk uralkodói portréjének árnyalásához, illetve adatokat szolgáltatunk politikai súlyának újraértékeléséhez. Úgy vélem, az amarnai levélváltás szociális hálóinak elemzése elengedhetetlen az ókori Közel-Kelet történelmének és kultúrájának mélyebb megértéséhez. Ez megvilágíthatja a politikai és személyes kapcsolatokat, a kulturális és vallási kontextust, valamint azokat a politikai és társadalmi változásokat, amelyek ebben az időszakban történtek, hozzájárulva ezzel a lenyűgöző korszak történelmének feltárásához.

Hellenisztikus virágok. Biopoétika és paideia R. Barthes *En Grèce* című írásában

Roland Barthes *En Grèce* című útibeszámolója (1944) személyes élményen alapul: a klasszika-filológát tanuló egyetemista 1937 nyarán a Sorbonne drámakörének tagjaként a *Perzsák* Dareiosának szerepében lép fel Athénban és Epidaurusban. A társasutazást felelevenítő tíz, egymáshoz lazán kötődő autoreflexív mikroelbeszélés poétikai is vallási utalásokban gazdag, a Kyklasok szigetvilágát leképező szöveggört formál, lebegő alkotóelemeinek egymásmellettségével érzékeltetve a táj diszkontinuitását. A realista-naturalista táj- és zsánerképekből formálódó mű egyrészt szakít az új- és modernkori Hellas-reflexióban meghatározó naplószerűséggel; másrészt tudatosan szembefordul mind a görög művészet Winckelmann-féle interpretációjával, mind a görög csoda (*miracle grec*) Renantól származó képzetével. Az előadás a műben megjelenő természeti elemek, növények, állatok, kövek ókori tradícióba (irodalom, képzőművészet) és a barthes-i életműbe való beágyazottságát vizsgálva mutatja be a szerző klasszikus műveltség és érzéki tapasztalás meghatározta Görögország-képének biopoétikai vetületét.

Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK

Sapienza – Università di Roma

Magyar Nemzeti Múzeum

Tömegtermelés és tucatárak – módszertani és terminológiai kérdések a feketealakos athéni kerámia marketingstratégiájának kutatásában

A Kr. e. 6. század végén – 5. század elején az athéni kerámiagyártásban egyaránt voltak jelen a vörösalakos technikával díszített jó minőségű kerámiák és a művészi kvalitásukat tekintve rosszabb minőségű feketealakos edények. Utóbbi vázákat ennek ellenére nagy mennyiségben exportálták a Mediterráneumban és azon túl is. Az attikai kerámia ezen csoportja éppen a kidolgozásuk miatt kevés figyelmet kapott, így a terminológia és definíció egyaránt problematikus. Előadásomban a terminológiai kérdések tisztázása mellett a kerámiaműhelyek marketingstratégiáját célzó kutatás módszertani keretéről és lehetőségeit fogom érinteni. Jóháczi Szilviával közös kutatásunk az ELTE Régészettudományi Intézetében működő Kerameikos műhely keretei között jött létre. A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Klytaimnéstra és Agamemnón találkozása Aulisban

Előadásomban azt vizsgálom, milyen nyelvi eszközök révén helyezi Euripidész új megvilágításba Klytaimnéstra és Agamemnón viszonyát az *Iphigeneia Aulisban* jelenetei során. A tragédiát elemző tanulmányok leggyakrabban Iphigeneia motivációját, Agamemnón karakterét és a sereg szerepét helyezik középpontba, Klytaimnéstrával kapcsolatban pedig általában előző házasságának csak itt szereplő mítoszát emelik ki. Klytaimnéstra ebben a tragédiában még nem az a bosszúálló feleség, akit más tragédiákból, elsősorban az *Oresteiából* ismerünk. Aulisba erős akaratú, de egyszersmind hűséges és erényes feleségként érkezik, aki a szokások betartását és lánya érdekeit tekinti a legfontosabbnak. Agamemnónnal folytatott párbeszédeiben magabiztos határozottsággal vezeti a beszélgetést, éles ellentétben áll direkt beszédmódja a király kitérő stílusával. Előadásomban két stichomythiájukat elemzem a társalgáselemzés és pragmatika szempontjait felhasználva és röviden kitérek Klytaimnéstra és Achilleus találkozására is.

Pelops pléxippos és Taraxippos kultusza Olympiában

A *pléxippos* szóval először Pelops jelzőjeként találkozunk, amikor a hős röviden szóba kerül az *Ilias* második énekében (2.104). A homérosi szöveg ókori magyarázói szerint *pléxippos* (szó szerint: lőütő vagy lóverő) kocsihajtót jelent és a Hippodameia kezéért folytatott mitikus kocsiversenyből ered, mert annak során (vagy később, Myrtilos meggyilkolása után) Pelops maga hajtotta kocsiját. Az első pillantásra meggyőzőnek tűnő magyarázat azonban minden bizonnyal téves és érdemes az egyébként igen ritkán (de olykor személynévként is) előforduló szó jelentését alaposabban szemügyre venni. A $\pi\lambda\acute{\eta}\sigma\sigma\omega$ ige különféle igekötőkkel nemcsak szó szerinti, hanem átvitt értelemmel is bír akárcsak a hozzá igen közel álló $\pi\lambda\acute{\alpha}\zeta\omega$ (mindenféle igekötő nélkül is). Éppen ezért a *pléxippos* szó is inkább “lórémissztőt” jelenthet, és felfigyelhetünk arra, hogy ebben az értelemben pontos megfelelőjét találjuk az olympiai Taraxippos személyében. Ez utóbbi démonnal leginkább Pausanias (6. 20. 15-19) foglalkozik, Hézychiosnál pedig az olvasható róla, hogy valójában sokak szerint azonos Pelopsszal. Az olympiai Taraxippos szerintem is valójában a homérosi Pelops pléxippos késői leszármazottja, és az előadásban ezen olympiai hérós kultuszának a történetét igyekszem rekonstruálni.

Kortárs nyelvleírás vagy műfaji hagyomány?

A latin magánhangzók kvantitásrendszerének átalakulására utaló mondatok a császárkori grammatikusok barbarismus-leírásaiban

A klasszikus latin kvantitatív magánhangzórendszer összeomlása (azaz a hosszú és rövid magánhangzók fonológiai elkülönülésének megszűnése), illetve az újlatin kvantitásrendszer kialakulása örökzöld témája a latin nyelvtörténeti kutatásoknak, az átalakulás részleteit illetően máig sok a vitatott kérdés. A folyamat kronológiáját és dinamikáját illetően érdekes elméletet fogalmazott meg Marco Mancini, aki szerint az átalakulás két lépcsőben ment végbe. A klasszikus latin szisztéma már a Kr. u. 3. században összeomlott, de az újlatin rendszer, amelyben a magánhangzók hosszúsága a hangsúly és a szótagstruktúra függvénye (azaz kizárólag a nyílt hangsúlyos szótagok magánhangzói hosszúak, azok viszont minden esetben), csak évszázadokkal később, valószínűleg a római birodalom nyelvi széttagolódása után alakult ki. A két időszak közötti időszakra egy olyan rendszert feltételez, amelyben a szóhangsúly hatására a magánhangzók szótagstruktúrától függetlenül, azaz zárt szótagokban is megnyúltak. Mancini ezt az elméletet először 2001-ben fogalmazta meg, majd 2015-ben valamelyest módosította és megállapításait egy 2019-ben megjelent tanulmányában is megismételte. Elképzelését alapvetően a császárkori római grammatikusoknak a barbarismusokról szóló leírásaira, illetve az egyes barbarismus-típusok bemutatásánál használt példaszavakra alapozta. Észrevette ugyanis, hogy ezek a példaszavak sokszor nincsenek összhangban a későbbi újlatin fejlődéssel. Előadásomban amellet érvelek, hogy ezekben a

leírásokban az idézett példaszavak nem feltétlenül a korabeli beszélt nyelvben létező alakok rögzítését jelentik, kiválasztásukban egyéb szempontok is szerepet játszottak.

„Íme Horatius elvtárs I/16. sorszámú dala”. A Horatius-vita a háttéranyagok tükrében

Az előadás az 1961-ben megjelent, Horatius összes verseit tartalmazó fordításkötet előmunkálataihoz kapcsolódó dokumentumok tükrében vizsgálja a 20. századi magyar műfordítástörténet kulcsfontosságú fordítói vitáját. A kötetet szerkesztő Devecseri Gáborra a fordítások kiválogatása, a fordítókkal való kapcsolattartás és a fordítások ellenőrző szerkesztése hárult, s ebbe metrikai javítások, új megoldásjavaslatok is belefértek. Bár az egyeztetés (sokszor még a konkrét fordítói megoldások tárgyalása is) telefonon is folyt, a szerkesztői munka részleteibe betekintést nyerhetünk a Devecseri hagyatékában fennmaradt levelek, korrektúrák, elküldött fordításváltozatok révén is. A kötet megjelenése után kirobbant (részben már a szerkesztői munkálatok idején elkezdődött) vita nemcsak a fordítói elvek ütközését mutatja, hanem a korabeli szerkesztői módszerekkel való elégedetlenséget is.

Nicodemus Frischlin latin nyelvű Dido-tragédiája

A legendás karthágói királynő, Dido az ókori latin irodalom legnépszerűbb női karakterei közé tartozik. Hírneve elsősorban Vergiliusnak köszönhető, aki az *Aeneis* negyedik könyvében tragikus hőst csinált belőle. A túlzott szentimentalizmusa miatt a végzetébe sodródó karakter megformáltsága Euripidés *Médeiájára* emlékeztetheti a befogadót. A kora újkori humanistákat is megihlette ez a hasonlóság, akik az Aeneas–Dido-történet különféle dramatizált változatait készítették el népnyelven és latinul egyaránt. A feldolgozások közül jelen előadásban Nicodemus Frischlin 1581-ben Tübingenben kiadott latin nyelvű Dido-tragédiáját mutatom be, amely munka akkora népszerűségnek örvendett, hogy a 17. és 18. században is lefordították egy-egy alkalommal németre. Az előadás első felében a téma kora újkori európai kontextusát vázolom fel, majd a Frischlin-tragédia paratextusait és főszövegét elemzem, elsősorban a mű keletkezési körülményeire, a szerzői intencióra, a műnemek közötti váltásra és az imitációs technika működésére, a mintától való eltérések esetleges funkciójára koncentrálna.

**Bizánci pénzek a Kárpát-medencében – egy projekt
részeredményei**

A 2022-ben elnyert NKFIH-OTKA K pályázatnak („A Bizánci Birodalom kapcsolatrendszere a Kárpát-medencével a numizmatikai leletanyag alapján”) köszönhetően folyamatban van a Kárpát-medencében előkerült bizánci érmek felgyűjtése és értékelése. E munka során az 5. és 15. század közötti érmek összegyűjtése és meghatározása, kronológiai besorolása történik. Ezen érmeket a régészeti és történeti forrásokkal összefüggésben szeretnénk értékelni, megvilágítva azon folyamatokat, amelyről az írott források szólnak vagy nem állnak rendelkezésünkre adatok. Az előadásban néhány esettanulmány keretében mutatjuk be a numizmatikai leletanyag szerepét a Kárpát-medence és a Bizánci Birodalom kapcsolatában.

A hold ábrázolása a denderai Oziris-kápolnában

A denderai Oziris-kápolnák számos ábrázolásában megjelenik a hold, összhangban azzal a máshol is jól dokumentált elképzeléssel, amely szorosán összefűzte a túlvilág uralkodójának alakját az égbolt jól látható, állandóan eltűnő és újjászülető szereplőjével. Az előadás bemutatja és elemzi a kápolnák lunáris jeleneteit, és rámutat arra, hogy azok nem csak általánosságban fogalmazták meg Oziris és a hold azonosságát, hanem elbeszélést adtak Oziris asztrális mítoszához, rögzítve olyan konkrét égi jelenségeket (az őszi napéjegyenlőség és a telihold egybeesése, a hold eltűnése a Sírirus heliakus felkelése idején), amelyek kiemelkedően fontos szerepet játszottak ebben a kozmikus történetben.

Egy tudós-rabbi Jeromos-olvasatai – 150 év múltán

Moritz Rahmer (1837–1904) a boroszlói Rabbiképző egyik első végzettje, a *Wissenschaft des Judentums* fontos képviselője volt. Jeromusról írt tanulmányaival jelentősen hozzájárult a későókori keresztény-zsidó kapcsolatok új szemléletű vizsgálatának megalapozásához – a 19. századi zsidó tudományosság kontextusában. A Salzburgi Egyetem Zsidó Kultúrtörténeti Központjában lezajlott projekt keretében Susanne Plietzsch elkészítette Rahmer *Die hebräischen Traditionen in den Werken des Hieronymus* című művének (eredetileg doktori értekezésének) kommentált újrakiadását (megjelenés előtt), mely az egyházatya és korának zsidó/rabbinikus bibliaértelmezései közötti párhuzamokat tárgyalja. A szövegkiadást a tudós-rabbi munkásságát és a „zsidóság tudományának” tudománypolitikai törekvéseit bemutató utószó kíséri (szerzők: Plietzsch-Riszovannij). Az előadás vázolja Rahmer – némileg feledésbe merült – tudományos és közéleti tevékenységét, majd példákon keresztül mutatja be, miként rekonstruálta Rahmer Jeromos rabbinikus szövegekre tett intertextuális utalásait, azok forrásait.

Paradeigma és politeia: az *Állam* átértelmezése

Előadásom kiindulópontja az *Államférfi* egy furcsa szakasza, ahol a Vendég a kronosi, prepolitikai vagy prehisztórikus világkorszak embereit úgy jellemzi, hogy „nem voltak államaik” (271E). A dialógus kontextusában ez érthető, ám a hasonló politogóniai elbeszélések (*Tim.* 24C–E, *Krit.* 109B–D) felől némi zavar támadhat, ugyanis e leírásokban éppen az *Állam* bizonyos elképzelései köszönnek vissza (pl. kasztrendszer, magántulajdon tilalma, nemek hasonlósága). Ahol tehát a *Politeia* struktúráit vélik felfedezni, ott a Vendég éppen a politeiát mint olyat zárja ki. E rejtvény megfejtését Platón politikai gondolkodásának változásával, pontosabban a paradeigma és a politeia viszonyának változásával magyarázhatjuk. E folyamat két végpontja az *Állam* mint megvalósítható alkotmány/politeia (*Állam* 499D, 502C) és mint az „istenek városaként” jellemzett minta/paradeigma (*Törv.* 739A–E). Az előbbi esetben (ez az *Állam* önértése) a paradeigma és a politeia bizonyos értelemben egybeesik, hiszen a dialógus egyszerre tárja fel a mintát és jelenti ki a politikai megvalósíthatóságot. Utóbbi esetben (ez a *Törvények* *Állam*-értelmezése) viszont a paradeigma és a politeia élesen elválik egymástól, a minta az idealitásba, az isteni pásztorkodásba helyeződik, míg a politeia csakis az emberi történelemben valósulhat meg. Előadásomban e fogalmi hálóra koncentrálni kívánom bemutatni az *Állam* átértelmezését.

„Orphikus-bakchikus” aranylemezek Krétáról

A 19. századtól napjainkig több olyan aranylemez látott napvilágot, amelyek sírokból kerültek elő Mediterráneum-szerte. A Kr. e. 5. és a Kr. u. 2. század közé datált lamellákat segítő szándékkal helyezték el egyes elhunytak mellé, akik még életükben beavatást nyertek egy olyan misztériumkultuszba, amelyet a legtöbb kutató az „orphikus” vagy „orphikus-bakchikus” jelzővel illet. A lemezek megkönnyítették a beavatott alvilági utazását, hogy általuk elérhesse a boldog túlvilági létet: néhány szöveg jelszavakat oszt meg a tulajdonosával, esetleg ismerteti az alvilág topográfiáját, valamilyen rituáléra utal, de előfordul közöttük olyan is, amelyekre csak egy-egy szót véstek. Előadásomban hat krétai aranylemezt fogok bemutatni, amelyek rövidebb verziói a hosszabb szöveggel rendelkező, alvilági topográfiát ismertető lemezeknek. Ezek a pár soros szövegek a beavatott lelkét irányítják ahhoz a forráshoz, amelyből innia kell, illetve jelszót is megosztanak vele, amit a forrás őreinek kell majd mondania.

**Erechtheus – Erichthonios: Athén ősiségének és
legyőzhetetlenségének mitikus jelképe**

A földből született Athéné által felnevelt Erechtheusnak vagy más néven Erichthoniosnak mítoszával Athén népe azt fejezi ki, hogy ők ennek a földnek kezdettől fogva lakosai, és őket soha nem igázta le senki. Jöttek ide mások, de ők csak beleolvadtak Athén népébe, nem lettek urak soha felette. Az autochtón népelem, a földből születettek soha nem hajoltak meg senki előtt, maguk urai saját földjüknek. Erechtheus mítosza Athéné és Poseidón ellentétét is magában foglalja, amennyiben az Eleusis és Athén közötti háborúban Poseidón fia harcol Athéné neveltjével, az athéni föld földszülött fiával. Poseidón fia elesik, a Föld elnyeli Erechtheust, viszont Attika földjén a továbbiakban az ő leszármazottai uralkodnak, Eleusis pedig megszűnik mint önálló állam. Eleusis azért megőrzi kultikus vezető szerepét, és az Eumolpida királyi nemzetségből nemcsak Athéné Polias papnőjét, de Poseidón papját is kisorsolják. Athén ősi népét tehát soha nem győzik le, viszont elfogadja segítőként a később érkezett iónokat. Az előadás ezt a kérdéskört járja körül.

A h fonéma és a latin normatudat

Az LLDB-Adatbázis adataira építve a császárkori római feliratos anyagon keresztül a római helyesírási színvonal változásait veszem górcső alá. A helyesírási színvonal mérését tekinthetjük a szociolingvisztika szűk szeletének, hiszen ez jól tükrözi a feliratokat állítatók nyelvhasználati-kulturális, nyelvi-műveltségi színvonalát. Ennek mérésére, nyomon követésére tökéletesen alkalmas a h használatának vizsgálata, mivel a h-val jelzett fonéma eltűnt a latin nyelv rendszeréből a köztársaság-kor végére, a császárkor elejére, de a használata a helyesírásban megmaradt, és így elsőrangú fokmérőjévé vált a műveltségnek/műveletlenségnek. A római feliratos corpus azért is kézenfekvő választás, mert a normanyelv Varrótól kezdve Róma-központú volt. Így jól kontrasztálható a grammatikusok és rétorikusok műveiből ismert római normanyelv-használat elmélete, amely Rómát absztrakt ideálközpontnak tekintette, a valós római nyelvemlékekkel, elsősorban az alsóbb néprétegek nyelvhasználatát tükröző feliratos anyag gyakorlatával.

Az oligarchia szerepe Démosthenés Timokratés és Leptinés elleni beszédeinek érvrendszerében

Démosthenés két ifjúkori műve, a Timokratés és a Leptinés elleni beszédek a γραφή νόμων μὴ ἐπιτήδειον εἶναι pertípus egyedül fennmaradt forrásai. Az ilyen típusú perek középpontjában az aktuálisan tárgyalt törvény és a város már hatályos törvényeinek viszonya, valamint az esetleges eljárási hibák álltak. Mindkét beszéd esetében a vádlók hatályon kívül akarták helyezni a szóban forgó törvényt arra hivatkozva, hogy azok ellentmondanak a város más, korábban hatályba lépett törvényeinek. Timokratés törvénye alapján a köztartozás miatt börtönbüntetésre ítéltéknek lehetőségük nyílt kezest állítani az adósság rendezésére, Leptinésé pedig szinte minden korábban megszavazott *ateleíát* eltörölt. Ebben a pertípusban a múlt és a jelen összevetése, egyik vagy másik torzítása kézenfekvő, könnyen alkalmazható stratégiát nyújtott a vádlóknak. Így a kor egyik visszatérő rágalma, az oligarchiával való vádaskodás jóval több közhelyes frázisnál, valós funkcióval bír ebben a két beszédben. Előadásban ezen stratégia közös pontjait és egyedei megoldásait igyekszem feltárni.

Aristotelés Sapphót olvas (*Rh.* 1367a6–9 és bizánci kommentárjai)

Sapphó 137. töredéke, az „Alkaios” és „Sapphó” közötti párbeszéddel, olyan szövegkritikai, attribúciós és értelmezési kérdéseket vet fel, amelyek máig nincsenek végérvényesen tisztázva. Ebben a tanulmányban a töredék idézési kontextusát vizsgálom, amely a lírai szöveget számunkra közvetítette és nagy részben meghatározta későbbi értelmezéseit is. A töredék Aristotelés *Rétorikájában* (1367a6–9) maradt fenn. A filozófus a töredéket erkölcsi kontextusban idézi, és moralizáló értelmezést ad neki, mondatait szó szerinti értelemben, kissé naivan olvasva, nem véve tudomást az elhallgatás (*aposiópeísis*) alakzatának feltűnő jelenlétéről a szövegben. Gregor Vogt-Spira ennek a sajátos vakságnak a magyarázatát abban látja, hogy Aristotelés a „hallgatva beszélés” jelenségében amphibolián alapuló paradoxont, adott esetben érvelési hibát lát (*SE* 166a12–14, 171a8, 177a11–12, vö. Pl. *Euthd.* 300a–d és *Alex. Aphr.* in *SE* ad loc. = CAG 2. 3: 27, 30–35). Ebben a magyarázatban van ugyan valami, de ha az idéző kontextus teljes szövegére érvényesnek akarjuk tekinteni, akkor nem kielégítő. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a versben kidolgozott ellentétező szerkezet az, ami Aristotelés figyelmét a nyíltan is jelzett elhallgatás alakzatától eltereli, és ez illeszkedik jobban a lírai szöveget tartalmazó *Rétorika* I 9 szűkebb kontextusába is. Aristotelés retorikai antitézisen alapuló morális értelmezése meghatározta a töredék későbbi olvasatait is, egészen a bizánci kortól máig, kizárva az elhallgatás alakzatában rejlő kétértelműség termékeny játékba hozását.

A nyugati oázisok tiszteletteljes ajándékai

Az óegyiptomi 18. dinasztia első felében, a thébai nemesi sírokban (TT 39, 81, 86, 100, 127?, 131, 155) ábrázolásra került a nyugati oázisok tiszteletteljes ajándékainak (inw) felvonulása. Ezek részét képezték az idegen országok felvonulásának, amely során ajándékot hoztak a fáraónak. A nyugati oázisok említése előfordul további thébai sírokban (TT 20, 85, TT A 24) és sírkúpokon is. Ezen képes és szöveges források által kialakított propagandisztikus kép a régészeti feltárások nyomán a realitás irányába látszik eltolódik. Az előadás célja annak vizsgálata, hogy milyen kapcsolatok és interakciók rajzolódnak ki a nyugati oázisok és a tulajdonképpeni Egyiptom, azaz a Nílus-völgye között. A kapcsolatok adminisztratív, gazdasági és vallásos jellege erősebb függést enged feltételezni a két terület között. Rendszeres interakció tételezhető fel, aminek nyomai felfedezhetők a thébai nemesi sírokban is. Valószínűleg a folyamatos kölcsönhatás nyomán a nyugati oázisok tiszteletteljes ajándékai eltűntek az idegen országok felvonulásaiból (TT 100, TT A 24?). Az Amarna korban már csak két nemesi sír ismert, ahol az idegen országok tiszteletteljes ajándékai ábrázolásra kerültek (AT 1&2), viszont ezek teljes mértékben mellőzik a nyugati oázisokat. Annak ellenére, hogy a dinasztia végére az idegen országok tiszteletteljes ajándékainak ábrázolása is szinte teljesen megszűnt, a Baharia Oázisból ismert Amenhotep Huy kormányzó sírja tanúskodik a Nílus-völgybe történő terménytovábbítás folytatásáról.

Marcellinus comes Krónikájának sztyepei népekkel kapcsolatos szöveghelyei

Az Illyricumból származó, katolikus keresztény vallású Marcellinus comes Iustinianus császár (Kr. u. 527–565) cancellarius és a 6. század elejének egyik legjelentősebb történetírója volt. Az udvari szerző latin nyelvű Krónikája (*Chronicon*) Hieronymus (Szent Jeromos) 378-ig eljutó krónikakompozíciójának az 534-ig megírt folytatása, amelyet egy ismeretlen auktor később egészen 548-ig kibővített. A mű a késő ókori sztyepei népek történetének is fontos, megkerülhetetlen forrása. Az előadás az alánokról, hunokról, bolgárokról és szabirokról szóló Marcellinus comes szöveghelyek bemutatására vállalkozik. Részletesen tárgyalom a 447. évi konstantinápolyi földrengésről és a hunok azt követő nagyszabású hadjáratáról tudósító bekezdéseket (Marcell. *Chron.* 447. 1–5), az Attila és Denzik (Dengitzik) nagykirályok halálának időpontjával és körülményeivel foglalkozó szöveghelyeket (454. 1, 469), a bolgárok és szabirok támadásairól írott krónikarészleteket (493. 2, 499. 1, 502. 1, 515. 5, 530), illetve a „szkíta” Vitalianus usurpator Anastasius császár elleni hadjáratáról beszámoló sorokat (514. 1–3, 515. 2–4, 516. 1, 519. 3, 520).

***Grave Martis opus* – Mars tevékenységének lucretiusi és catullusi intertextusai az *Aeneis* 8. énekében**

Előadásomban az *Aeneis* 8. éneke azon szakaszának intertextuális kapcsolatait vizsgálom, amelyben Euander rábízta fiát, Pallast Aeneasra, hogy a közelgő háborúban a trójai hős mellett tanulhassa meg tűrni „Mars súlyos munkáját, a hadviselést” (*militiam et grave Martis opus*, Verg. *Aen.* 8. 516). E szövegrész megidéri egyrészt Lucretius *De rerum naturájának* Venus-himnuszát, amelyben a költő arra kéri az istennőt: Mars elcsábítása révén tegyen arról, hogy „a hadviselés zord kötelezettségei” (*fera moenera militiae*, Lucr. *DRN* 1. 29) elcsendesedjenek. Másrészt a vergiliusi sorok intertextuális párbeszédbe lépnek Catullus 64. carmenének záró szakaszával is, amelyben Mars „a halált hozó háborús küzdelemben” (*in letifero belli certamine Mavors*, Cat. *carm.* 64. 394) hajdanán gyakorta megjelenő istenségként tűnik fel. Előadásom célja, hogy feltérképezze a szóban forgó szövegek egymáshoz fűződő relációit, megkülönböztetett figyelmet szentelve annak, ahogyan a vergiliusi szakasz egyszerre mindkét költőelőd munkáját megidéri, alapvető jelentősége lesz ugyanis annak, ahogyan Mars tevékenysége mind Lucretius, mind Catullus szövegei „szubverzív” hatásának kitéve megjelenik az Augustus-kori költő művében.

Új eredmények a hattita főváros régészeti feltárása során

A Hettita Birodalom fővárosában, Hattusában 1906 óta (rövidebb megszakításokkal) folyamatosan zajlanak a régészeti feltárások, amelynek köszönhetően megismerhettük a hattita civilizáció történelmét és kultúráját, és kontextusba helyezhettük az ókori Kelet nagy birodalmainak viszonylatában. Az elmúlt évek ásatásai olyan eredményeket hoztak, amelyek sok szempontból újragondolásra késztetnek bennünket lezártak hitt problémakörökben, illetve új adatokkal egészítették ki eddigi ismereteinket. Az előadás ezekből az új eredményekből mutat be válogatást és értékeli azok történeti relevanciáját.

Vallásigazgatás Pannoniában

A római kori tartományi és városi vallásigazgatás általánosabb szempontú irodalmi és jogi természetű forrásai mellett részleteket is megvilágító felirattani forrásokkal is rendelkezik, végül a régészeti emlékek adott csoportja is bevonható a kérdés tanulmányozásába. Az előadásban az egyes pannoniai, provinciális és municipális vallásigazgatással kapcsolatos fogalmak feliratos adatait és tágabb kontextusukat tárgyalom.

Cornelius Nepos helye és szerepe a hazai oktatásban

Cornelius Nepos nem tartozik a legtöbbet kutatott szerzők közé. Műveinek legjava elveszett, fennmaradt életrajzai és az egyéb munkáiból származó töredékek pedig meglehetősen ellentmondásos, leginkább kedvezőtlen megítélés alá esnek. Ez jórészt a 19–20. századi német filológia túlzottan kritikus megközelítésére vezethető vissza, ami a közép- és újkorban kedvelt biográfust következetlensége, pontatlansága, stílusa miatt középszerű kompilátornak könyvelte el. Iskolai auktorként ugyanakkor népszerűsége kiemelkedő volt szerte Európában és Magyarországon is: a legtöbb latin nyelvkönyvben (és helyenként a történelem tankönyvek ókori fejezeteiben is) helyet kaptak *vitáinak* egyes részletei. Az előadás annak vizsgálatát tűzi ki célul, hogy az elmúlt nagyjából másfél évszázadban megjelent gimnáziumi tankönyvek Nepostól vett szemelvényeinek válogatásában milyen grammatikai, didaktikai, morális és egyéb szempontok vezérelhették azok szerzőit.

A *maat* jelenléte és jelentősége az ókori egyiptomi uralkodók neveiben

Az ókori egyiptomi *maat* tartalma rendkívül összetett, és a fogalmat sem egy szóban, sem egy mondatban nem lehet meghatározni. Tartalma alapján tulajdonképpen az isteni rendet, az igazságosságot, a törvényességet jelenti, mely jelen volt az államélet minden területén, az emberek életvitelének meghatározó szempontja volt, és az aszerinti evilági élet volt a garanciája a túlvilági életnek is. A fogalom rendszeresen megjelent az uralkodók titulátúrájában is, mellyel egyrészt az uralkodásuk legfőbb jellegzetességét kívánták kifejezésre juttatni, másrészt a közöttük és az isteni szféra között fennálló kapcsolatot hangsúlyozták. A *maat*-ot tartalmazó uralkodói nevek vizsgálata betekintést biztosít a kor ideológiájába, valamint a kormányzás során végzett tevékenység isteni elvárások szerinti részleteibe.

Zsidók és Eleutheropolis – Kozmopolita élet a késő római Oxyrhynchosban

Oxyrhynchos kétségtelenül az egyik legjobban dokumentált város a késő római és bizánci kori Egyiptomban. A város személtlerakataiban megtalált több ezer papirusz között jó néhány van, ami zsidókkal kapcsolatos. Már a *Corpus Papyrorum Judaicarum* harmadik kötetében összegyűjtött papiruszokból kiderült, hogy a zsidók eltűnését okozó 115–7-es Traianus-féle lázadást követően Oxyrhynchosban lassan újjáéledt a zsidó közösség. Az újonnan publikált papiruszok tovább árnyalják a képet és új információkat szolgáltatnak a városban élő zsidók életéről. Egyes dokumentumok olyan zsidókról tesznek említést, akik Eleutheropolisból, a Jeruzsálem szomszédságában található palesztinai városból származnak, és valamilyen okból kifolyólag átmenetileg Oxyrhynchosban tartózkodnak. Ez az információ különösen annak ismeretében fontos, hogy a papiruszok általában igen kevés kapcsolatot dokumentálnak Egyiptom és más területek között. Jelen előadás célja ezeknek a szövegeknek az elemzése, valamint az Oxyrhynchosban és Eleutheropolisban élő zsidók közötti kapcsolat jellegének felvázolása.

**Scythae, Serendivi, Aethiopes – népek és földrajzi helyek Plinius
Maior 6. könyvében**

Megjegyzések a 2000 éve született Plinius Maior *Naturalis historia* című művének földrajzi könyveiben, főleg a 6. könyvben található földrajzi, néprajzi, onomastikai problémákhoz. Előadásomhoz vizsgállok más szerzőket is, így a Plinius munkájában található korábbi auctorokat és a *Naturalis historiát* felhasználó későbbi szerzőket is.

Publici mores – boni mores: a sztoikus filozófus viszonya a társadalomhoz Seneca filozófiai műveiben

Az előadás középpontjában azoknak a Seneca-helyeknek a vizsgálata áll, melyek szerint a bölcs olyasmint is elkövet, amit nem tart helyesnek; alkalmazkodik a körülményekhez, még hozzá úgy, hogy közben nem adja fel elkötelezettségét a jó, helyes erkölcsök iránt. A szövegek tágabb kontextusa a sztoikus etikán belül a dolgok osztályozása értékük alapján, valamint az a cselekvésemélet, melyből következően a tettek megítélésekor nem azoknak a milyensége, hanem a cselekvő lelki diszpozíciója a meghatározó. Eme kritérium alapján lehet éles határvonalat húzni a sztoikus bölcs makulátlan cselekedetei (*katorthómata*) és a nem bölcssek helyénvaló/hozzájuk illő cselekedetei (*kathékonta*) között. A római filozófus vizsgált szöveghelyei számos problémát vetnek fel, amelyek szerzőjüket – mint nagy hatalmú politikust – minden bizonnyal nem pusztán elméleti, hanem gyakorlati kérdésként is foglalkoztatták, és az állítólagos képmutatása miatt ellene intézett támadásokból fakadóan személyesen is igen érzékenyen érinthették.

Mit jelent Phaidra neve? Egy késő antik mozaik üzenetei

A mostohafiába beleszerető Phaidra alakját alapvetően a görög-római drámairodalomból, illetve Ovidius levélíró hősnőjeként ismerjük: Théseus athéni király feleségeként ajánlatot tesz Hippolytosnak, majd a hamisan megvádolt vadászifjú halálát hol megelőzve, hol azt követően öngyilkosságot követ el. A történetnek mind irodalmi, mind képzőművészeti változataiban szinte állandó motívum a levél, amelynek tartalmára többnyire csak következtetni tudunk – jelenléte az ábrázolásokon ugyanakkor rögtön felismerhetővé teszi a mitikus történetet, valamint olvashatóvá teszi az események sorrendjét, akár csupán az ok-okozati összefüggéseket megvilágítva. Előadásom középpontjában egy késő antik mozaik áll, amely, jóllehet stílusában szokatlan a történet ismertebb vizuális elbeszéléseinek sorában, kompozíciója tükrözi a római falfestészetből és sírművészetből ismert példák szerkezetét. A három panelből álló Sheikh Zouede-i mozaikon görög nyelvű feliratok is olvashatók: a Hippolytos-panel alsó regiszterének sorai a műalkotás nézőjét szólítják meg, ugyanakkor a mozaik „állításaival” is párbeszédbe lépnek. A panelekben ugyanis nem csupán a szereplőket azonosító nevek olvashatóak, hanem a fekete kövecsekből megrajzolt levélből látványosan kitűnő fehér betűk is – a szerzőt jelölő ΦΕΔΡΑ szó. Elemzésemben a mozaik értelmezése mellett, részben azt alátámasztandó, kitérek a mítosz késő antik elbeszéléseire is, különös tekintettel a gazai Prokópios *Ekphrasis*ának bizonyos részleteire, valamint azokra a példákra, ahol az íráshordozókon valamilyen formában jelezve van – de egyetlen más esetben sem olvasható – Phaidra üzenete.

Földmérés és jogalkotás a késő ókori Rómában

A római földmérők írásainak döntő része a Kr. u. 1. század végétől a 2. század végéig terjedő időszakhoz kötődik. A késő ókorból csak egy-egy munka került bele a *Corpus Agrimensorum Romanorum* címen számon tartott gyűjteménybe. Ezzel szemben számtalan olyan jogszabály van a 4. és 5. századi jogi gyűjteményekben, amelyek a határvitákat és egyéb földmérési kérdéseket tárgyalnak, szabályoznak. Az előadás elsősorban a *Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum* egyik helyéhez kapcsolódva próbálja meg feltárni az összefüggéseket földmérés, jogalkotás és társadalom között.

Voices Unearthed: Unveiling the Roles and Realities of Jewish Women in Antiquity across the Middle East

"Voices Unearthed" is a comprehensive exploration that seeks to illuminate the often-overlooked stories of Jewish women in antiquity throughout the Middle East. This interdisciplinary study draws upon historical, archaeological, and textual evidence to unravel the multifaceted roles and complex realities that shaped the lives of Jewish women in ancient societies. By delving into a rich tapestry of cultural, religious, and socio-economic contexts, the research sheds light on the diverse experiences of Jewish women, transcending traditional narratives and stereotypes. Through a meticulous examination of primary sources and archaeological findings, the study aims to reconstruct the voices of these women, providing a nuanced understanding of their contributions, challenges, and agency in shaping the social fabric of their communities. "Voices Unearthed" contributes to a more inclusive historiography, fostering a deeper appreciation for the resilience and diversity of Jewish women in antiquity, and enriching our understanding of the broader historical tapestry of the Middle East.

Időtlen erények. Scipio Africanus ókort követő szerepei

Scipio Africanus a római történeti hagyomány egyik különleges alakja. Kiválósága, katonai sikerei miatt az antik szerzők alkalmasnak tartották arra, hogy a róla szóló történeteken keresztül fogalmazzák meg az adott korban elvárt, helyes politikai viselkedés cselekvésmintáit. A későbbi korok is ideálként, követendő példaként tekintettek rá. Az előadás azt a témát vizsgálja, hogy e kivételes római hadvezérhez kapcsolódó ókori hagyomány hogyan formálódott, miként használták személyét és ókori *exemplumait* az európai kultúrtörténetben.

**A bizánci források recepciója a koraujkori magyar
történetírásban**

Kéri Borgia Ferenc SJ (1702–1768) a haza jezsuita tudományosság rendkívül színes, de a kutatásban aránylag mellőzött alakja. A csillagász, matematikus, történetíró egyszersmind a hazai bizantinológia első jelentős képviselőjének tekinthető, aki hazánkban máig egyedülként írt egy teljes bizánci történelmet Nagy Konstantintól XI. Konstantinig. Az antik irodalom újkori hatástörténetének egy aránylag ritkán tárgyalt kérdése a jóminőségű és hozzáférhető szövegkiadások léte, amely minden további recepciót egyáltalán lehetővé tesz. Kéri esetében munkája alapját a bizánci történetírók párizsi corpusának új kiadásaként készült velencei corpus képezte. Az előadásomban vizsgált kérdések Kéri forráshasználata körül összpontosulnak: hogyan befolyásolta a velencei corpus összetétele magát a kész művet, milyen módon használta fel Kéri a forrásokat, és az adottan hozzáférhető szövegkorpusz mennyibe segítette vagy akadályozta Kéri tudományos célkitűzéseinek véghezvitelét.

Nemzeti Közszolgálati Egyetem – HHK

Tér és etnikai tisztogatás a római katonai gondolkodásban

Az előadás bemutatja az etnikai tisztogatás megjelenési formáit a különböző döntési szinteken, továbbá a főbb tendenciáit a Római Köztárság és a Principátus idején, valamint a térbeli összefüggések is bemutatásra kerülnek.

**Symmachus ajánlólevelei a testvérének, Celsinus Titianusnak írt
levelek tükrében**

A késő római pogány arisztokrácia kiemelkedő alakja, Q. Aurelius Symmachus tizenhárom levelet írt testvéréhez, Celsinus Titianushoz. Ezen levelek közül tizenegy ajánlólevél, amelyekben különböző személyeket kommandál fivére bizalmába vagy kéri közbenjárását ügyeikben. Symmachus tíz kötetes levélgyűjteményének több mint negyedét ajánlólevelek teszik ki, amelyek igen fontos szerepet játszanak kapcsolati hálójának kiépítésében. A Celsinus Titianushoz írt levelek az ajánlott személyek, a problémák és a kontextus szempontjából is nagyon változatosak, ezért remek lehetőséget adnak arra, hogy rajtuk keresztül vonjunk le következtetéseket arra vonatkozóan, hogyan használta a szerző a levélnek ezt a válfaját saját maga és családtagjai befolyásának növelésére és a számára fontos ügyek előmozdítására.

Inkongruens elemek Juvenalis 3. szatírájában

Juvenalis talán legismertebb és legtöbbet vizsgált darabja az 1. könyv központi helyét elfoglaló 3. szatíra. A mű a klasszikus értelmezés szerint a világvárossá lett Róma erkölcsi és társadalmi viszonyai legkevésbé sem burkolt kritikájának tekinthető, a cselekmény idejében már tarthatatlan közállapotok pedig arra kényszerítik a költő beszédpartnerét, a mű tetemes részét kitevő, részletekbe menő bírálatát megfogalmazó Umbriciust, hogy végleg szakítson szülővárosával, és önként választott új lakhelyén, Cumae-ban töltsse el hátralévő éveit. Az újabb értelmezések ugyanakkor rávilágítanak arra is, hogy az elsöre a hagyományos római erkölcsök megtestesítőjének mutatkozó interlocutor alakjával kapcsolatban is felmerülnek negatív vonások, így a szatíra nem csupán Rómát, hanem annak kritikáját sem tisztán pozitív színben állítja elének: emberi gyarlóságai fel-fel sejlének. A darabban ráadásul több olyan mozzanat is megfigyelhető, amelyek olykor nyíltabb, olykor burkoltabb következetlensége zavarba ejtő, és akár értelmezési nehézségek elé is állíthatja a mélyebb megértésre törekvő olvasót: mindig akad olyan tényező, amely miatt nem képes minden részlet a helyére kerülni, ezáltal kínálva termékeny talajt az újabb megfeyjtési kísérletek születéséhez. Előadásomban részben az Umbricius által megfogalmazott kritika kifejtése során felsejlı, olykor jelentéktelennek látszó inkongruens vonásokra szeretnék röviden rávilágítani, amelyek talán közelebb vihetnek a darab megértéséhez, vagy legalábbis azokhoz az okokhoz, amelyek e megértés útjába akadályokat gördítenek.

Több-e a kultuszszobor, mint az alkotóelemeinek összessége?

Az ephesosi Artemision története során hétszer építették át, ennek ellenére Plinius azt állítja, hogy a szentélyben őrzött kultuszszobor ugyanaz maradt. Néhány kutató elfogadja Plinius állítását, azonban vannak olyanok is, akik kételkednek benne és azt feltételezik, hogy a kultusz fennállása során több, kettő, sőt talán három is létezett. Egyesek esztétikai okokkal magyarázzák a cserét, míg mások úgy vélik, hogy a szobor(ok) katasztrófák (árvíz, tűzvész) során pusztult(ak) el, ez tette szükségessé egy új elkészítését. Nem volt túl gyakori, de szokatlan sem mondható, hogy egy megrongálódott vagy elpusztult kultuszszobrot annak anyagát és/vagy formáját megőrizve újralakították az ókorban. Az ephesosi Artemision területéről származó néhány régészeti lelet segít megérteni, mire gondolt Plinius, amikor a szobor változatlanságáról írt és azt is, miért helytálló az az elképzelés, hogy az istennőnek több kultuszszobra is lehetett. Ebben az előadásban ezt a látszólagos ellentmondást igyekszem feloldani.

A pannoniai szakrális feliratokon előforduló vulgáris istennevek és jelzők

Az előadásban a Pannoniában előforduló votív szövegek nyelvészeti elemzését kívánom bemutatni a latin nyelv használatának és változatosságának fényében. Az elemzés célja a votív szövegek kontextusában a különböző variáció, vulgáris jelenségek azonosítása, különös tekintettel az istenek neveinek problémájára. A legnagyobb problémát a nem római eredetű kultuszok latin nyelvbe való beemelése okozta, a legtöbb variáció az idegen vagy őslakos eredetű istenek neveiben fordul elő. Mivel az irodalmi forrásokból gyakran hiányoznak ezek az istenek, az elsődleges forrásaink e kultuszokra vonatkozóan éppen azok a feliratok, amelyek vulgáris latin jellegzetességeket mutatnak. Viszonylag sok olyan kelta, germán vagy pannon eredetű istenséget vagy jelzőjét ismerünk, amelyek a latin nyelvet beszélők számára problémás volt. A feliratokból származó nyelvi információk értékes forrásként szolgáltathatnak a rituális kommunikációra, illetve a hétköznapi nyelvhasználatra vonatkozólag egyaránt.

A Daphné-történet lélektani szerepe Vörösmarty Mihály műveiben

Kutatásom a Vörösmarty Mihály *Zalán futása* című eposzában előforduló ovidiusi és vergiliusi szövegátvételek kimutatásán alapul. A szövegátvételek jelenlétének vizsgálata azonban ráirányította a figyelmemet a Daphné-történet allúzióként való narratívaformáló hatására Vörösmarty teljes epikus és drámai költészetében. Vörösmarty nő- (és esetenként férfi-) alakjai bemutatása az ovidiusi Daphné-történetet idézik: a találkozás utáni közvetlen menekülés cselekményelemét. Vörösmarty alakjai – Daphnéval ellentétben – a megszólításuk vagy kérlelésük után visszafordulnak „üldözőik” felé, amely lehetővé teszi a szereplők közötti kommunikációt. A költő történetei megannyi alternatív megoldást kínálnak Daphné és Apollo lehetséges kapcsolódására. Az ovidiusi történet újraírására való törekvés Vörösmarty lehetséges szerzői szándékára, a szereplők valamiféle hiányosságának kifejezésére hívja fel a figyelmet, illetve előfeltevésére, hogy amennyiben ezt a hiányt sikerülne betölteni, a közöttük lévő reláció is egyensúlyba kerülne. Előadásomban azt szeretném vizsgálni, hogy Vörösmarty műveiben hogyan értelmezhető Daphné történetének jelenléte, illetve milyen lélektani szempontú értelmezési perspektívák körvonalazódhatnak a motívumátvétel további vizsgálata során.

Egykortól-napjainkig és tovább: 3500 év téranatómiája egy thébai síregyüttes példáján

A Thébai Magyar Régészeti Misszió 1983-ban kezdte meg a terepmunkát Luxorban Kákosy László vezetésével. Negyven év alatt a terepen töltött idő és a feldolgozás tudományos eredményeket és publikációkat tett lehetővé. Mindeközben a kutatás kezdeti fókuszát, Dzsehutimesz és Iszet sírjának (TT32) feltárását és publikálását a misszió munkája mára jelentősen meghaladta. A koncessziós területen immár 30-nál is több önálló sír, további több tucat másodlagos sír feltárása és tudományos feldolgozása fejeződött be vagy még folyamatban van. A sírstruktúrák elhelyezkedésének térbeli mintázata, a kronológiai összefüggések felismerése, valamint az egykori tulajdonosok személyének, rangjának, címeinek és foglalkozásának felfejtése nagyobb léptékben teszi lehetővé a temető egy fontos szegmensének megértését. A thébai nemesi temető Khokha nevű dombjának déli lejtőjén részleteiben is megismerhetővé vált a thébai Szent Tájat alapjaiban formáló újbirodalmi együttesek sírutcáinak struktúrája, az ezt korban megelőző, korai Újbirodalom aknasírjainak klasztere, továbbá a Harmadik Átmeneti Kor és a Későkor temetkezéseinek bonyolult, a korábbi sírokat is felhasználó karaktere. A feliratos tárgyi anyag segítségével a sírtulajdonosok társadalmi pozíciója mellett bizonyos foglalkozási klaszterek is kirajzolódni látszanak. A jelenlegi koncessziós terület struktúráinak feltárása a végéhez közeledik, a leletanyag feldolgozása és kiértékelése folyamatos. A feltárások lezárultával a bemutatás és prezentáció kérdései aktuálisak, ennek koncepcióját az evolútívan alakuló temetői táj egy újabb állomásaként értelmezhetjük.

Assur-ah-iddina adê-táblái

Donald Wiseman 1958-ban publikálta egy adê szövegét, melynek tábláit a kalhú-i Nabú-templom feltárása során találták. A szerződés Assur-ah-iddina király (Kr. e. 680–669) és nyolc zagroszi előkelő között kötött, s célja, hogy védelmet nyújtson a Kr. e. 672-ben kinevezett trónörökös, Assur-bán-apli számára, ez az ún. Assur-ah-iddina örökösödési szerződése. A 670 sor terjedelmű szerződés tábláit még a régiségben szándékosan törték röpítévé, ám mivel nyolc táblán is ugyanaz a szöveg szerepelt, Wiseman nagy pontossággal volt képes rekonstruálni a szöveget. A törökországi Hatay tartományban fekvő Tell Tayinat, az asszír Kullania/Kinalūa tartomány központjában végzett ásatások során 2009-ben Assur-ah-iddina örökösödési szerződésének újabb példánya került elő a település főtemplomának romjai közül, amelyben a királlyal szerződő fél a tartomány asszír helytartója volt. A tábla formája és a szerződés megfogalmazása nagyjából azonos a korábban Kalhuból előkerült nyolc példányéval. Mind a kalhú-i példányok, mind a Tell Tayinatból előkerült szerződés táblája olyan jellegzetességekkel bírnak, amelyek arra utalnak, hogy ezeket a templomi kontextusban talált táblákat rövidebb élükre állítva kiállították a templomban, s a rajtuk található pecsétlenyomatok a szentség bizonyos fokával ruházták fel őket. Előadásomban ezeket a táblákat és a táblákon található eskü szövegét vizsgálom meg, különös tekintettel az eskütevők körére, a táblák disztribúciójára és a táblákhoz kapcsolódó rituálékra.

Médiapropaganda ókori módra, avagy hogyan lehetetlenítsük el vallási ellenfeinket

A karaktergyilkosság vagy lejáratás ma ismert és mindennap nyomon követhető módszerei igen régre nyúlnak vissza. Előadásomban két példán keresztül szeretném szemléltetni, hogy a hatalomra került Makkabeus/Hasmoneus elit miként igyekezett relativizálni és megszégyeníteni az általuk képviselt judaizmus ellenfeleit. A kor médiacsatornáit, a levelezést és az irodalmi műveket használva fel erre. Johannés Hyrkanos, aki tartóssá tette a makkabeusok uralmát, a nagy Izrael megvalósítása során igyekezett beolvasztani a vallási „kisebbségeket”, mint az edomitákat vagy a garizimi jahvistákat. Ez utóbbiak templomának lerombolásához kapcsolódóan a Gen 34 és a 2Királyok 17 történeteit újraértelmezve vallásos iratokban (Judit könyve, Tobit könyve, Lévi testamentuma, Jubileumok) megszégyenítették őket. A szintén Johannés Hyrkanoshoz köthető 2Makkabeusok könyvében az egyiptomi zsidóságnak címezve az ekkorra már prosperáló leontopolisi zsidó templom és közösséggel szemben a jeruzsálemi szokások és teológia mellett agitálnak. Leontopolis alapító főpapját pedig egyszerűen kiírták a történelemből a könyvben. Johannés Hyrkanos uralma során erősödik meg a jeruzsálemi központú zsidóság és lesz nevében is – a 2Makkabeusokban elsőként említve – judaizmussá.

Talmudi mágia a Kaufmann-gyűjtemény kézírataiban

A Talmud az ókorban keletkezett vallásjogi mű, mely a zsidóság életében meghatározó szerepet tölt be a mai napig. Műfajilag eklektikus: vallásjogi kérdések és viták mellett anekdotákat, esetenként csodás történeteket is tartalmaz. A Talmudban számtalan mágikus utalás, instrukció is található, melyek megjelennek mind a narratív, mind a vallásjogi szövegrészekben. Az előadás célja ismertetni a talmudi mágia főbb jellegzetességeit, valamint bemutatni a talmudi mágikus eljárások továbbélését a későbbi hagyományban, különös tekintettel a Kaufmann-gyűjtemény héber kézírataiban található mágikus szövegekre. E kéziratok egy kis része eleve mágikus műként született; túlnyomó többségük azonban más műfajú, és a mágikus elemek csak marginálisan jelennek meg bennük. Az előadás azt tárgyalja, hogy milyen mértékű a talmudi mágia továbbélése a Kaufmann-gyűjtemény kézírataiban, hogyan alakultak át a Talmud mágikus hagyományai a későbbi korok során, milyen elemekkel gazdagodtak, illetve milyen eljárások alapjaiul szolgáltak.

Támogatók

Ókortudományi Társaság
Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK
Prímási Levéltár

<https://okortudomany.hu>

<https://ppke.hu>

<https://btk.ppke.hu>

<http://www.primarch.hu>

<https://btk.ppke.hu/xv-magyar-okortudomanyi-konferencia>

